

EBU'L-ULÂ MARDİN'İN “MUHTELİT MAHKEMELER” BAŞLIKLIL YAZISI UYARINCA KARMA MAHKEMELER VE YABANCI HÂKİM TAYİNİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

*Ebu'l-Ulâ Mardin's Views on Mixed Courts and the Appointment of
Foreign Judges Accordance with His Article Titled 'Muhtelit Mahkemeler'*

Aslıhan AKDENİZ*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat sonrası dönemde adliye teşkilâtı bakımından birçok yenilik yapılmıştır. Bu dönem aynı zamanda çok sayıda sıkıntıyı da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada Osmanlı'nın son dönem hukukçularından Ebu'l-ulâ Mardin'in karma mahkemeler ve yabancı hâkim tayini ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Bu görüşler kendisinin bizzat kaleme aldığı, *Sırât-ı Müstakîm* adlı dergide “Muhtelit Mahkemeler” başlığıyla yayınlanan makalesi çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada kısaca Ebu'l-ulâ Mardin'in hukukçu kimliği ve karma mahkemelerin gelişim süreci ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Karma mahkemeler ve yabancı hâkim tayini konusunu devletin bağımsızlığı noktasından ele alan Mardin, konunun kapitülasyonların genişlemesi ve devletin kapitülasyon politikası bağlamında değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Ayrıca mahkeme hâkimlerinin resmî dile hâkim olmalarının önemini vurgulamıştır. Bu doğrultuda görüşlerini altı madde hâlinde sıralayan Mardin, karma mahkemelerin, devletin bağımsızlık hakkını ihlâl etmesi, toplumun ihtiyacı ile uyumsuz olması, uygulanma imkânının bulunmaması, toplumun şeref,

Makale Geliş Tarihi / Date Received: 13.03.2025.

Makale Kabul Tarihi / Date Accepted: 05.09.2025

* Dr. Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, E-posta: aslihan.nesli@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2342-635X, RORID: <https://ror.org/00dbd8b73>.

haysiyet ve millî sevgisi itibarıyla başvurulamaz olması, yabancılara verilen imtiyazları genişletmesi, yabancılara verilen imtiyazlar konusunda devletin geçirdiği tarihî devirler bakımından son dönemin ihtiyaçlarına zıt olması nedenleriyle yargı teşkilâtında bulunmalarının uygun olmadığını beyan etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karma (Muhtelit) Mahkemeler, Ebu'l-ulâ Mardin, Tanzimat, Osmanlı Mahkemeleri, Yabancı Hâkim.

ABSTRACT

During the Ottoman Empire, numerous innovations in judicial organization emerged following the Tanzimat. However, this period also presented various challenges. This study examines the views of Ebu'l-ulâ Mardin, one of the late Ottoman jurists, on mixed courts and the appointment of foreign judges. These views are discussed within the framework of the article he wrote himself, published in the journal *Sırat-ı Müstakîm* under the title of “Muhtelit Mahkemeler”. In addition, the study briefly includes information on Ebu'l-ulâ Mardin's identity as a jurist and the development process of mixed courts. Mardin critiqued these courts from the perspective of state independence, linking them to expanding capitulations and emphasizing the necessity for judges to know the official language. He argued against mixed courts, citing their violation of state sovereignty, incompatibility with societal needs, and detrimental effects on national honor and dignity, while also highlighting their inconsistency with the state's recent historical context regarding foreign privileges.

Keywords: Mixed (Muhtelit) Courts, Ebu'l-ulâ Mardin, Tanzimat, Ottoman Courts, Foreign Judges.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra hızlanan yenilik hareketleri kimi zaman bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Özellikle adliye teşkilâtındaki reformlar ve Batı ülkelerinden kanun iktibaslarının yapılması, devletin kendi hukuk sistemini koruma çabası ile birleştiğinde, adli alanda ikilemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kapitülasyonların geldiği nokta da bu sürece olumsuz yönde katkıda bulunmuştur. Bu çalışmada, Osmanlı'nın son dönem, Cumhuriyet'in ise ilk dönem hukukçularından biri olan Ebu'l-ulâ Mardin'in 10 Şevval 1326 (5 Kasım 1908) ile 17 Şevval 1326 (12 Kasım 1908) tarihlerinde Sırat-ı Müstakîm dergisinde kaleme aldığı “*Muhtelit*

Mahkemeler” ve “*Muhtelit Mahkemeler’ Makale-i Hukukiyesine Fer*” başlıklı yazıları incelenmektedir. Mardin’in o dönemin şartları ve kısır döngüsü içerisinde bir hukukçu olarak görüşlerini ortaya koyması oldukça kıymetlidir. Kendisi karma mahkemelerin istinaf düzeyinde kurulması taleplerinin arttığı ve bu bağlamda yabancı hâkim tayini mevzusunun ön plâna çıktığı bir dönemde, konuyu hukuk ve millî değerler yönünden ele alarak görüşlerini sistematik bir şekilde açıklamıştır. Çalışmanın amacı, hem Ebu'l-ulâ Mardin'in bu konudaki görüşlerini ortaya koymak hem de adli yargıda kapitülasyonların etkisinin geldiği noktaya dikkat çekmektir.

Çalışmada öncelikle bir hukukçu olarak Ebu'l-ulâ Mardin'in hukuk tarihindeki önemine değinilmekte, ardından karma mahkemelerin gelişimi hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Son olarak Ebu'l-ulâ Mardin'in yargılamanın bağımsızlığı ve hâkimlik mesleği açısından yabancı hâkim tayinine ilişkin görüşleri ve karma bir istinaf hukuk mahkemesi kurulmaması yönünde ileri sürdüğü nedenler ele alınmaktadır.

I. BİR HUKUKÇU OLARAK EBU'L-ULÂ MARDİN'İN TÜRK HUKUK TARİHİNDEKİ ÖNEMİ

Ebu'l-ulâ Mardin, hem kişiliği ve ahlâkı hem de hukukçu ve eğitimci kimliği ile Türk hukuk tarihinin önemli şahsiyetlerinden biridir. 1881 yılında babasının görevli bulunduğu Arnavutluk İşkodra'da doğan Mardin, ilim ve devlet hizmetiyle bilinen köklü bir aileye mensuptur. Kendisi öğrenim hayatında zamanın tanınmış ilim insanlarından dersler almış, temel dinî ilimlerin yanında Arapça ve Farsça öğrenmiştir. 1903 yılında Dârülfünun Mekteb-i Hukuk'tan birincilikle mezun olduktan sonra İstanbul Ticaret ve İstinaf Mahkemeleri ile Şûra-yı Evkaf üyeliklerinde bulunmuş, ardından Mekteb-i Hukuk ve Mülkiye'de arazi hukuku, evkaf hukuku ve medenî hukuk alanlarında öğretim üyesi olarak görev almıştır. Mardin, Hukuk Fakültesi'ndeki bu görevine 1951 yılında emekli oluncaya kadar devam etmiştir².

Ebu'l-ulâ Mardin'in çok sayıda eseri bulunmaktadır. Bunların başlıcaları, *İlmiyye Salnâmesi*, *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa* ve *Huzur Dersleri*'dir. Bunun yanında Hukuk Fakültesi'ndeki dersleriyle ilgili yirmiye

² Cevdet Yavuz, “Ebül'Ulâ Mardin (1881-1957)”, içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ed. Kollektif (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), 363. Ayrıca bkz. Recai Seçkin, “Ebululâ Mardin ve Eserleri” (1880-1957), *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 13, no. 2 (Şubat 1958): 180, https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000361; Serdar Sezer Şimşek, “Ebû'l-ulâ Mardin'in Türk Toplum Düşüncesindeki Yeri ve Önemi”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 23.

yakın eseri vardır. Ayrıca kendisi 1908 yılında çıkardığı *Sırat-ı Müstakîm* dergisinde hukukla ilgili çeşitli yazılar kaleme almıştır. 1912 yılında çıkardığı *Kelime-i Tayyibe* adlı dergide de hukuk öğrencilerinin faydalanabilmelerine yönelik çeşitli makaleler yayınlamıştır³.

Ebu'l-ulâ Mardin, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemine şahitlik eden nadir hukukçulardan biridir. Bu bakımdan iki dönem hukukunu sentezleme, olaylar-hükümler arasında neden-sonuç ilişkisi kurabilme imkânına sahip olmuştur. Kendisi İslâm hukukuna vâkıf olmasının yanı sıra, adlî ve idarî uygulamanın içinde yer almış; arazi, vakıf, medenî hukuk ve Mecelle alanındaki yazıları ile Türk hukuk tarihine önemli kaynaklar bırakmıştır. Bunun yanında kendisinin Osmanlı hukuku ve yeni Türk hukukuna geçişle ilgili tespitleri de ayrı bir önem arz etmektedir⁴.

Bir hukuk öğreticisi olarak Ebu'l-ulâ Mardin çok öğrenci yetiştirmiştir. Kendisi hukukî müesseseleri kısaca anlatıp müfredatı tamamlamak yerine, hukukî olayları en ince noktalarına kadar tahlil etmiş, birbirine yakın olaylar arasındaki ince farkları tespit ederek öğrencilere konuları etraflıca anlatmıştır. Ayrıca hukukî meselelerin çözümünü diğer ülke kanunlarını da dikkate alarak karşılaştırmalı bir şekilde öğretmeye gayret etmiştir. Aynı zamanda Mardin'in öğrencisi olan Recai Seçkin'in kendisiyle ilgili şu anlatımı oldukça kıymetlidir: "Bütün bu kısa açıklamalar gösteriyor ki rahmetli, öğrencilere *çok bilgi vermekten ziyade esaslı bilgi vermeyi*, hukuk zevkini aşlamayı, onlara hukuk terbiyesi kazandırmayı ve böylece herhangi bir hukuk meselesini bütün inceliklerini bularak çözebilecek kabiliyette hukukçular yetiştirmeyi gaye edinmiş idi ve kendisi iyi bir pedagoğu"⁵.

II. OSMANLI DEVLETİ'NDE KARMA (MUHTELİT) MAHKEMELER

Osmanlı Devleti'nde karma mahkemelerin gelişim süreci Tanzimat öncesine dayanmaktadır. Klâsik dönemde ülkede bulunan yabancıların (ecnebi) kendi aralarındaki hukukî uyuşmazlıklar bağlı oldukları konsolosluklar bünyesinde çözüme kavuşturulmakta, taraflardan birinin Osmanlı tebaası olması hâlinde ise şer'î mahkemeler görevli olmaktadır⁶.

³ Seçkin, "Ebululâ Mardin ve Eserleri", 182-183; Yavuz, "Ebül'Ulâ Mardin", 363. Ayrıca bkz. Şimşek, "Ebû'l-ulâ Mardin", 38, 54, 55.

⁴ Yavuz, "Ebül'Ulâ Mardin", 363.

⁵ Seçkin, "Ebululâ Mardin ve Eserleri", 183-184.

⁶ Bununla birlikte kapitülasyon anlaşmaları çerçevesinde dava konusunun belirli bir miktarın üzerinde (genellikle 4000 akçe) olması halinde, uyuşmazlıkların İstanbul'da (Âsitane-i Saâdet) görüleceği kararlaştırılmıştır. Bu miktar ilgili devletle yapılan anlaşmaya göre

Bununla birlikte 1800'lü yıllarda Avrupa ile ticarî ilişkilerin artması ve şer'î hükümler dışında ticaret hayatında geçerli olan bir takım örf-âdetlerin giderek uygulama alanı bulması karma mahkemelerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Osmanlı kadısının karma nitelikli uyuşmazlıklarda ticarî örf ve âdete yeterince hâkim olamaması da bu süreci hızlandırmıştır. Bu ve benzeri sebepler nedeniyle yabancı tüccar ile Osmanlı tüccarı arasındaki ticarî uyuşmazlıkların karma nitelikli komisyonlarda çözülmesi uygun görülmüştür. 1800-1801 yılları arasında Gümrük Emîni başkanlığında kurulan bu komisyon, yabancı ve Osmanlı tüccardan oluşmaktaydı. Böylece söz konusu uyuşmazlıkların çözümünde Avrupa'da geçerli usûl ve kuralları bilen yabancı tüccardan yararlanılabilecekti⁷.

Komisyonlarla başlayan süreç, ticaret meclisleri ve akabinde ticaret mahkemelerinin kurulmasıyla devam etmiştir. 1839 yılında kurulan Ticaret Nezâreti, beratlı hayriyye tüccarı⁸ ve Avrupa tüccarının⁹ birbirleriyle veya yabancı devlet tüccarı ile arasında doğan her türlü ticarî uyuşmazlık için çözüm mercii kabul edilmiştir. Bu doğrultuda bir meclis teşkil edilerek haftanın belirli bir gününde toplanılmıştır. Bu dönemde Müslüman Osmanlı tüccarının, kanun ve milletlerarası anlaşmaları bilmemeleri, yabancı tüccarın kendini avukat aracılığıyla temsil ettirmeleri ve alınan kararların temyizinin mümkün olmaması sebepleriyle –Gümrük Emaneti'ndeki mecliste olduğu gibi- zarar görmeye devam ettiği, gayrimüslim tüccarın ise yabancı devlet himayesi ile bundan etkilenmediği bilinmektedir¹⁰. Önce İstanbul, ardından taşrada kurulan ve üyelerinin yabancılar ile Osmanlılardan oluştuğu bu karma

değişiklik gösterebilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu davalar Divân-ı Hümâyün'da görülmüş; 18'inci yüzyıldan itibaren ise Bâbîâlî'de, huzur murafaası adıyla istinafen dinlenebilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Belkıs Konan, "Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitulasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 173-177.

⁷ Halil Cemaleddin ve Hrand Asador, *Ecâ nibin Memâlik-i Osmâniye'de Haiz Oldukları İmtiyâz-ı Adliye*, (Hukuk Matbaası, 1331), 75; Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası* (Arı Sanat, 2017), 115-116; Macit Kenanoğlu, *Ticaret Kanunnâmesi ve Mecelle Işığında Osmanlı Ticaret Hukuku* (Lotus, 2005), 57; Konan, "Osmanlı Devletinde Yabancılar", 178. Ebu'l-ulâ Mardin söz konusu komisyonların oluşumunun bâtil bir teâmüle dayandığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi yazarın görüşlerinin incelendiği kısımda verilecektir.

⁸ *Hayriyye tüccarı*, (Mübahat S. Kütükoğlu, "Hayriye Tüccarı", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ed. Kollektif, (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998), 64).

⁹ *Avrupa tüccarı*, Avrupa ile müste'men statüsünde ticaret yapma hak ve imtiyazına sahip Osmanlı gayrimüslim tebaasını ifade etmektedir (Mübahat S. Kütükoğlu, "Avrupa Tüccarı", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ed. Kollektif (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991), 159). Ayrıca bkz. Kenanoğlu, *Ticaret Kanunnâmesi*, 22.

¹⁰ Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, 117-118.

ticaret meclisleri ilk zamanlar yabancı tüccar ile Osmanlı vatandaşları arasındaki uyumsuzluklara bakarken, daha sonraları Osmanlı vatandaşlarının kendi aralarındaki hukuk ve ticaret davalarını da dinlemişlerdir¹¹.

Ticaret meclisinin düzensiz işlemesi sonucu davaların birikmesi üzerine, 1847 yılında meclisin teşkilâtı yeniden ele alınarak çeşitli düzenlemeler yapıldı. İstanbul'da oturan yabancı tüccardan sekiz-on tanesinin ticaret meclisine geçici üye olarak seçilmesi buna örnektir. 1850 yılına gelindiğinde Fransa'daki düzenlemelerden yararlanılarak ticarî mevzuatın oluşum süreci başlatıldı. Nihayet 1860 yılında 1266/1850 tarihli Ticaret-i Berriyye Kanunnâmesi'ne zeyl¹² ile ilgili ticaret meclisleri "ticaret mahkemesi" adını alarak ticarî davaların ülke genelinde nasıl görüleceği belirlendi. Bu mahkemeler devlet tarafından tayin olunan bir başkan ile iki devamlı üye ve tüccarın seçtiği iki geçici üyeden oluşmaktaydı. Söz konusu mahkeme kararlarına karşı itiraz mercii ise İstanbul'da kurulan İstinaf-ı Deâvi-yi Ticaret Divanı adlı mahkeme olmuştur. Bu mahkeme bir süre sonra Dersaadet İstinaf-ı Ticaret Mahkemesi, ardından Dersaadet İstinaf-ı Hukuk Mahkemesi'ne dönüşmüştür¹³. Burada 1856 yılında çıkarılan Islahat Fermanı'na da değinmek gerekmektedir. Nitekim söz konusu Ferman'da, müslüman ve gayrimüslim tebaa ile yabancılar arasındaki ticaret, hukuk ve cinâyete ilişkin tüm davaların karma divanlarda görüleceği vaadedilmiştir¹⁴.

¹¹ Konan, "Osmanlı Devletinde Yabancılar", 179. Ayrıca bkz. Kenanoğlu, *Ticaret Kanunnâmesi*, s. 28.

¹² Ticaret-i Berriyye Kanunnâmesi ve Zeyilleri için bkz. Düstur 1, (Matbaa-i Âmire, 1289), 375, 445-465.

¹³ Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, 120-126. Ayrıca bkz. Gülnihâl Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)* (Türk Tarih Kurumu, 1996), 157; Konan, "Osmanlı Devletinde Yabancılar", 180-182; İbrahim Durhan, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler", *EÜHFD* XII, no. 3-4, (Aralık 2008): 74-78, Erişim 25 Şubat 2025, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebyuhfd/issue/63089/958933>; Abdullah Vefa Karataş, *Tanzimat Dönemi Yargılama Hukukunda İstinaf*, (Adalet Yayınevi, 2024), 167-174. Karma mahkemelerde hangi kanunların uygulanacağı ve Mecelle'nin durumuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kılınç ve Harun Karakaya, "Batılı Devletlerin Karma Ticaret Mahkemelerinde Mecelle'nin Uygulanmasına Yönelik Eleştirilerinin Değerlendirilmesi", *KHM* 2, no. 1, (Nisan 2022): 66, Erişim 25 Şubat 2025, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/khm/issue/68662/1110694>.

¹⁴ "...ehl-i İslâm ile Hıristiyan vesair tebe'a-i gayr-i müslime miyânesinde veyahud tebe'a-i İseviyye vesair tebe'a-i gayr-i müslimeden mezâhib-i muhtelifeye tâbi olanların birbiri beyninde ticaret veyahud cinâyâta müteallik zuhûra gelecek cemî-i de'âvi muhtelit divânlarla havale olunup istimâ'-ı dâvâ için işbu divânlar tarafından akdolunacak meclisler aleni olacağından müddei ile müdde'â aleyh muvâcehe olunarak bunların ikâme edecekleri şahidler tekârîr-i vakıalarını daima kendü âyin ve mezhepleri üzere icrâ edeceklerini birer

İzmir, Beyrut, Halep, Bağdat gibi ayrıca ticaret mahkemesi bulunan yerlerde, karma nitelikli, bir diğer deyişle taraflardan birinin yabancı olduğu ticaret davalarında yabancının bağlı olduğu elçilik veya konsoloslüğün göndereceği iki yabancı üye mahkemeye katılmaktaydı. Bunlar “âzâ-yı muâvine” (yardımcı üye) olarak geçmektedir. Ticaret mahkemesi bulunmayan yerlerde ise ilgili hukuk mahkemesinde sadece tercüman hazır olduğu halde dava görülürdü. Esasen kapitülasyon anlaşmalarında sadece tercümanın hazır bulunması kabul edilmiş, yardımcı üyelerden söz edilmemiştir. Ayrıca ticaret mahkemelerinin teşkilâtına ilişkin kanunda da böyle bir hüküm yer almamaktadır. Fakat uygulama bu şekilde olmamış, Gümrük Emaneti'ndeki komisyondaki gibi iki yabancı üye bulunması geleneği devam ettirilmiştir¹⁵.

1879 yılından sonra İstanbul Ticaret Mahkemesi üç daireye ayrılmış, birinci daire yabancılar ile Osmanlı vatandaşları arasındaki uyuşmazlıklara bakmıştır¹⁶. Yabancı unsurlu davalarda elçilik ve konsolosluklardan oy hakkına sahip iki kişi ve oy hakkı bulunmayan bir tercüman bulunmuştur. Emlâk, kira ve bin kuruşu kadar olan alacak davaları hariç hukuk ve ticaret davaları burada görülmüştür¹⁷.

Daha sonraki dönemlerde ticaret mahkemelerinin kaldırılması ve karma nitelikli davaların hukuk mahkemelerinde görülmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bu yeniliğe söz konusu mahkemelerde yabancı üye bulunmaması nedeniyle elçilikler tarafından itiraz edildiği bilinmektedir. Nizâmiye mahkemelerinin kurulmaya başlanmasıyla, karma nitelikli hukuk davaları bu mahkemelerin görev alanına dâhil olmuştur¹⁸.

yemin ile tasdik eylemeleri ve hukuk-ı âliye aid olan deâvi dahi eyâlât ve elviye muhtelit meclislerinde vali ve kâdi-i memleket hazır oldukları halde şer'an veya nizâmen rü'yet olunup işbu mehâkim ve mecâlisde muhakemât-ı vakia aleni icrâ olunması...” (Düster 1, (Matbaa-i Âmire, 1289), 11; Ömer Kesikbaş, A. Haluk Kurnaz ve Şeref İba, ed., *Osmanlı'dan Günümüze Türk Anayasa Metinleri* (TBMM Basımevi, 2023), 19).

¹⁵ İkinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, 112-113. Ayrıca bkz. Kenanoğlu, *Ticaret Kanunnâmesi*, 57; Konan, “Osmanlı Devletinde Yabancılar”, 183.

¹⁶ İkinci daire (Mahkeme-i Ticaret), Osmanlı vatandaşları arasında dava konusu bin beş yüz kuruşu aşan ticarî davalara bakardı. İlk başta yerli ve yabancı tâcirler arasındaki davalara bakmak üzere kurulan bu daire, zamanla yerli tâcirler arasındaki davalara da bakar hâle gelmiştir. Üçüncü daire (Ticaret-i Bahriye Mahkemesi) ise Osmanlı vatandaşları arasındaki iki bin beş yüz kuruşu geçen deniz ticareti davalarına ve iflas işlemlerine bakmakla görevliydi. Ayrıca Osmanlı vatandaşları ile yabancılar arasındaki deniz ticareti davaları – meblağ sınırı olmaksızın- burada görülmekteydi (Kenanoğlu, *Ticaret Kanunnâmesi*, 59; İkinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, 130).

¹⁷ İkinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, 129. Ayrıca bkz. Cemaleddin ve Asador, *İmtiyâz-ı Adliye*, 86, 90.

¹⁸ Burada alacak davaları için 1000 kuruş sınırı bulunmaktadır. Buna göre, yabancılar ile Osmanlılar arasındaki 1000 kuruşu geçmeyen davalar nizâmiye mahkemelerinin, dava

Karma mahkemelerin kaldırılması ancak 1914 yılından sonra gerçekleşmiştir. 26 Ağustos 1914 tarihli “İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Lağvı Hakkında İrade-i Seniyye” ile kapitülasyonların tek taraflı kaldırılması üzerine, İstanbul’daki ticaret mahkemesinin birinci ve üçüncü dairelerinin “karma” niteliği sona ermiştir. Ardından 23 Şubat 1915 tarihli “Memâlik-i Osmaniyye’de Bulunan Ecânibin Hukuk ve Vezâifi Hakkında Kanun-ı Muvakkat” ile de yabancıların ahvâl-i şahsiyye dışındaki tüm davalarının, Osmanlı mahkemelerinde Osmanlı hukuk mevzuatına göre görülmesi esası kabul edilmiştir¹⁹.

III. EBU’L-ULÂ MARDİN’İN KARMA (MUHTELİT) MAHKEMELER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

A. Genel Açıklama

Ebu’l-ulâ Mardin karma mahkemeler hakkındaki görüşlerini, *Sırât-ı Müstakîm* dergisinin 10 Şevval 1326 tarihli on birinci sayısında “*Muhtelit Mahkemeler*” başlığı altında kaleme almıştır. Yazarın makalesinin temel konusu, İkdâm gazetesinde 28 Ramazan 1326 tarihinde yayınlanan bir yazıda geçen görüşle ilgilidir²⁰. Söz konusu yazı Ali Kemal Bey²¹ tarafından kaleme alınmıştır. Ebu’l-ulâ Mardin, Ali Kemal Bey’in aktardığı görüşle ilgili birçok yönden değerlendirme yapmış, bu görüş sahiplerinin hatalı bir bakış açısına sahip olduklarını ayrıntılı bir şekilde izah etmeye çalışmıştır. Yazar makalesinde önce Ali Kemal Bey’e çeşitli yönlerden övgüde bulunmuş, ardından ilgili yazının “İhtilâfât-ı Hâzıra” bendinde aktarılan görüşü eleştirmiştir. Söz konusu bentte mahkemelerimize yabancı hâkim atanması fikri öne sürülmektedir. Ebu’l-ulâ Mardin, Ali Kemal Bey tarafından böyle bir görüşün hak ve mantığa uygunsuzluğunun açıklanmadan sadece aktarılmasını önemli bir hata olarak görmüştür. Aslında konu önemli ölçüde yabancılar verilen imtiyazlar, bir diğer deyişle kapitülasyonlarla bağlantılıdır. Söz konusu bentte aktarılan görüşe göre, Osmanlı hükümeti mükemmel bir istinaf hukuk mahkemesi teşkil eder ve buna kısmen Belçika, İsviçre, Hollanda gibi

konusu bu miktarı aşanlar ise konsolosluk mahkemesinin görev alanına girmektedir. Taşınmaz davalarında ise durum farklıydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Konan, “Osmanlı Devletinde Yabancılar”, 189-190.

¹⁹ Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, 135.

²⁰ Gazetenin sayıları için bkz. https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/details/1606#tab_15_3, Erişim 10 Mart 2025.

²¹ Osmanlı döneminde gazeteci, yazar, edebiyat ve siyaset adamı kimliğine sahip Ali Kemal hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa İsmet Uzun, “Ali Kemal (1867-1922)”, içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, ed. Kolektif, (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989), 405-408.

tarafsız devletlerden üyeler tayin ederse, düvel-i muazzama da denilen o dönemin beş büyük devletinin (İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya) bu bağlamda yabancı imtiyazlarını kaldırması gerekecektir²². Buna göre, yabancı imtiyazlarının bertaraf edilmesi karma bir istinaf hukuk mahkemesi oluşturulması ile bağlantılı görülmüştür. Ebu'ul-ulâ Mardin bu görüşü birçok noktadan eleştirmiş ve tespitlerini sistematik bir şekilde kaleme almıştır. Yazarın önerilen fikirle ilgili aklına takılan birçok mesele vardır.

B. Ebu'l-ulâ Mardin'in Karma Bir İstinaf Mahkemesi Oluşturulması ve Yabancı Hâkim Tayini Konusundaki Genel Görüşleri

Ebu'l-ulâ Mardin karma bir istinaf mahkemesi oluşturulması ve yabancı hâkim tayini görüşünü kabul etmemektedir. Yazar istibdat döneminde dahi düşünülmesinden dehşet duyulan böyle bir fikrin, hürriyet zamanında nasıl kabul göreceğini eleştirmiş ve bunu akla uygun görmemiştir. Bu doğrultuda ilk olarak söz konusu görüş sahiplerinin maksadını sorgulamıştır. Buna göre, Teşkilât-ı Mehâkim Nizamnâmesi'nin²³ belirlediği istinaf mahkemelerinin tamamının karma mahkemeler olarak teşkil edilmesinin mi, yoksa yabancılar için önceden beri olan karma birinci Ticaret Meclisi'nin üzerinde bu Meclis'in kararlarını istinafen görmek üzere yeni bir karma mahkeme kurulmasının mı kast edildiği açık değildir. Ebu'l-ulâ Mardin bu noktada, sancaklardaki ilk derece (bidâyet) mahkemeleri istinaf mahkemesi olarak da görev yapabildiğinden, resmî dile hâkim, kanun hükümlerini bilen bu kadar çok yabancı hâkim bulunup bulunamayacağını, bu hâkimlerin Hakkâri, Dersim gibi sancaklarda görev yapıp yapamayacaklarını sorgulamıştır²⁴.

Esasen Dersaadet'te vatandaş ile yabancı arasındaki bin kuruştan yüksek davalar sadece karma Birinci Ticaret Meclisi'nde görülebiliyordu. Hukuk mahkemeleri ancak konusu bu miktardan daha aşağı olan davalara bakabiliyordu. Taşrada da ticaret mahkemelerinin, bulunmadığı hâlde hukuk mahkemelerinin karma olarak teşkili tartışmalarıyla birlikte bu mahkemelerden verilen kararlar Birinci Ticaret Meclisi'nde istinâfen inceleniyordu²⁵. Yazar imtiyaza tabi yabancıların davalarının Ticaret Meclisi'nde görülmesi taleplerini, bu Meclis'in kararlarının istinaf ve temyiz edilememesi ile bağlantılı değerlendirerek, yabancı üye olmaması nedeniyle kendilerinin istinaf mahkemelerimize başvurmayı uygun görmediklerini

²² Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", *Sırât-ı Müstakîm*, no. 11, (10 Şevval 326/23 Teşrin-i evvel 324): 165.

²³ Bkz. Düstur 1. Tertip 4, (Matbaa-i Âmire, 1299), 235.

²⁴ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 165.

²⁵ Cemaleddin ve Asador, *İmtiyâz-ı Adliye*, 98-100.

belirtmiştir. Bu nedenle aslında yazara göre burada amaçlanan şey, istinaf mahkemelerinin karma üyelerle teşkil ettirilebilmesi için gereken sebepleri hazırlamaktır. Özellikle Adliye Nezareti tarafından kanunların tadil ve ıslahı hakkında komisyonlar teşkil ettirildiği duyulunca bazı kişiler vasıtasıyla bu tarz ıslahat talepleri ortaya konulmuştur²⁶. Davanın taraflarından birinin yabancı olması halinde istinaf ve temyiz kabul edilmemesi, yargı alanında yabancılara imtiyaz tanındığını göstermektedir. Karataş'ın da belirttiği üzere, bu durum Osmanlı Devleti bakımından yargı erkinin kullanımında bir zafiyet yaşandığına işaret etmekte, devletin egemenliğine müdahale edildiğini ortaya koymaktadır²⁷.

Ebu'ul-ula Mardin, mahkemelere yabancı hâkim tayinini doğrudan doğruya devletin bağımsızlık hakkı ile ilişkilendirmiştir. Bu tarz bir uygulama devletin bağımsızlık hakkını ihlâl etmektedir. Nitekim yabancı hâkim tayini, hiçbir zaman devletin diğer kademelerine bir görevli ataması gibi değerlendirilemez. Buna göre bir hâkim tayini, malî işleri düzenlemek için yabancı bir müşâvir; nâfia, posta ve zâbita işleri için birer yardımcı veya denizcilikte bir amiral tayin ve istihdamına benzemez. Hatta bunlarla kıyas dahi olunamaz. Çünkü bu sayılan görevliler nihayetinde birer çalışan/işçi hükmündedir. Verecekleri kararların toplum üzerinde etkisi yoktur. Oysaki hâkimliğin mahiyeti bambaşkadır. Bir hâkimin vereceği hüküm kesinlik kazanınca infaz edilmesi zorunludur. Ayrıca hâkim ne Meclis-i Umûmî'nin ne de hükümdarın tesiri altındadır. Onun rehberi kendi vicdanının telkinleridir. Bu nedenle söz konusu memurlar ile hâkimler arasında, hem mahiyet hem de etki ve sonuç bakımından farklar bulunmaktadır²⁸.

Ebu'l ulâ Mardin'in burada temas ettiği husus çok dikkat çekicidir. Yabancı hâkim tayininin sakıncaları, hâkimlerin bağımsızlığı hususu ile ele alındığında biraz daha önemli hâle gelmektedir. Nitekim kendisinin de belirttiği gibi bir hâkim tayini, ülkedeki hiçbir memur atamasına benzemez. Burada bir "âmir-memur" ilişkisi söz konusu değildir. Bu kimseler karar verirken idarî baskı ve otoriteden bağımsız, kendi vicdan terazilerine göre adalete uygun karar verirler. En azından hâkimlik mesleğinden beklenen, bu mesleğin getirdiği en büyük sorumluluklardan biri budur. Dönemin karışıklıkları ve yabancılara verilen imtiyaz furyası düşünüldüğünde yazarın bu konudaki hassasiyeti daha da anlaşılacaktır.

²⁶ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 165-166.

²⁷ Karataş, *İstinaf*, 173.

²⁸ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 166.

Yazar yabancı hâkim tayini görüşünün sadece istinaf mahkemelerine ilişkin olduğu ve bu mahkemelerin üzerinde bir Temyiz Mahkemesi (Mahkeme-i Temyiz) bulunup ortaya çıkacak hataların bu Mahkeme tarafından giderilebileceği düşüncelerini de değerlendirmiştir. Buna göre burada dikkat edilmesi gereken husus, davaların taraflarca temyiz edilmeme ihtimalinin bulunmasıdır. Ayrıca bazı davalarda kanunen aranan temyiz şartları da sağlanamayabilir. Nitekim Mardin, Temyiz Mahkemesi kayıtları incelendiğinde davaların önemli bir kısmının zamanaşımı veya temyiz şartlarının hakkıyla sağlanamamasından, yani şartlardaki eksiklikten ötürü reddolunduğuna işaret etmiştir. Bu konuda karşıt görüş sahiplerinin cehaletin bir mazeret olmadığı yönünde cevap vermeleri halinde ise, yazara göre - uygulamada her ne kadar mazeret olmasa da- kanun yapımı ve teşkilatlanma aşamasında bu hususların dikkate alınması gerekmektedir²⁹. Dolayısıyla yabancı hâkim tayininin sadece istinaf mahkemelerine münhasır kılınması da sorunu çözmeyecektir. Çünkü her davanın temyiz edileceğinin garantisi olmadığı gibi, çoğu kere davalar şekil yönünden reddedilebilmektedir. Bu bağlamda aslında Ebu'l-ulâ Mardin, yargılamanın hangi aşaması olursa olsun, mahkemelerde yabancı bir hâkimin görev yapmasını hem devletin ve yargılamanın bağımsızlığı hem de aşağıda belirteceğimiz diğer birçok nedenle uygun bulmamıştır. Bununla birlikte kanaatimizce Birinci Meclis'te görülen karma davaların hem istinafi hem de temyizi mümkün görülmediğinden, aslında karma bir istinaf mahkemesi kurulsada dahi bu davalar yine temyiz edilemeyecekti. Hatta belki karma bir istinaf mahkemesi kurulması, ilerleyen süreçte karma bir temyiz mahkemesi kurulması taleplerine zemin hazırlayacaktı. Esasında Osmanlı Devleti'nde karma ticaret mahkemelerinde görülen davaların istinaf ve temyiz edilemeyeceğine ilişkin yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Mardin bu konuya işaret etmese de, düzenleme olmamasına rağmen böyle bir fiili durumun mevcudiyeti, yine devletin bağımsızlığını etkileyen, yargı erkinin kullanımında zafiyet oluşturan bir hal ortaya çıkartmaktadır.

C. Ebu'l-ulâ Mardin'in Karma Bir İstinaf Mahkemesi Oluşturulmaması Yönünde İleri Sürdüğü Nedenler

Ebu'l-ulâ Mardin karma bir istinaf mahkemesi oluşturulması yönündeki görüşün, kendisinin de dâhil olduğu memleketin hukuk mezunlarınca doğru bulunmadığını belirtmiştir. Konunun devletler hukuku ve kapitülasyonlar bağlamında ele alınması gerektiğini belirten yazar, görüşünü temellendirmek amacıyla altı madde sıralamış ve bunları ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Söz

²⁹ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 166.

konusu maddeleri, *devletin bağımsızlık hakkını ihlâl etmesi, toplumun ihtiyacı ile uyumsuz olması, uygulanma imkânının bulunmaması, toplumun şeref, haysiyet ve millî sevgisi itibarıyla başvurulamaz olması, yabancılara verilen imtiyazları genişletmesi, yabancılara verilen imtiyazlar konusunda devletin geçirdiği tarihî devirler bakımından son dönemin ihtiyaçlarına zıt olması* şeklinde ayrı başlıklar hâlinde ele almak mümkündür.

1. Devletin Bağımsızlık Hakkını İhlâl Etmesi

Ebu'l-ulâ Mardin, yabancı hâkim tayini ve karma bir istinaf mahkemesi oluşturulması meselesini daha önceki başlıkta da belirtildiği üzere ilk olarak devletin bağımsızlığı noktasından ele almıştır. Yazarın karma bir istinaf mahkemesi oluşturulmaması yönünde ileri sürdüğü nedenleri bir bütün halinde ele almak ve makalesindeki sistematigi yansıtabilmek amacıyla burada devletin bağımsızlığı konusuna ilişkin ek bir başlık açılması uygun görülmüştür. Bu konuda yazarın devletler hukuku bağlamında getirilen sınırlamalara dikkat çektiği gözlenmiştir. Buna göre kanunu uygulama hakkı olan “hakk-ı kaza (yargılama hakkı)” devletin bağımsızlık hakkının önemli kısımlarından birini oluşturmaktadır. Bu hakkın her ne suretle olursa olsun ihlâli hâlinde bağımsızlık hakkı da ihlâl edilmiş demektir. Bu önemli hak az bir zaman için dahi olsa yabancılara verilemez. Fakat kimi zaman söz konusu hak devletler hukuku bağlamında sınırlandırılabilmiştir. “Hariç ez-memleket (ülke dışılık)”³⁰ imtiyazı ile konsoloslara tanınan yargılama hakkı buna örnektir³¹.

Devletler hukuku bağlamında getirilen sınırlamalar zaruret nedeniyle kabul edilmiştir. Zaruretler ise yeteri kadar takdir olunur. Ebu'l-ulâ Mardin bu konuda herhangi bir zaruret göremediğini beyan etmiştir. Esasen mahkemelerde verilen hükümler Osmanlı hükümeti nâmına olup söz konusu yabancı şahıslar “Osmanlı” addedilse de, bunlar yaldızlı ibarelerden başka bir şey değildir. Nitekim tecrübeler bunu göstermiştir³². Kanaatimizce de yargılama hakkının zaruri sebepler dışında sınırlandırılması kabul edilemez.

³⁰ “Hariç ez-memleket” bir diğer deyişle “ülke dışılık” kavramı, dar anlamda diplomasi ayrıcalıklarının temelini açıklamak üzere ortaya konulmuş bir varsayımdır. Buna göre, bir ülkede bulunan diplomatik temsilciler, o ülkede değilmiş gibi kabul edilerek ülkenin kanunlarına tabi olmaktan muaf tutulur. Geniş anlamda ise ülke dışılık, bir ülkede bulunan bazı kişilerin ya da şeylerin devlet yargılamasına tabi olmamasını ifade etmektedir (Ömer İlhan Akipek, “Ülke-Dışılık”, *AÜHFD* 24, no. 1, (1967): 28-29, https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001357).

³¹ Ebu'l-ulâ Mardin, “Muhtelit Mahkemeler”, 166.

³² Ebu'l-ulâ Mardin, “Muhtelit Mahkemeler”, 166.

Egemenlik yetkisini tam kullanan, bağımsız bir devletin böyle önemli bir hakkı yabancı devlet hukukçularına tevdi etmesi düşünülemez.

2. Toplumun İhtiyacı ile Uyumsuz Olması

Ebu'l-ulâ Mardin'e göre, konuyu uygulanacak kanunlar bakımından da incelemek gerekmektedir. İslâm toplumunda esas olan fıkıh hükümlerinin uygulanmasıdır. İslâmî değer ve hükümler ile hayatın her alanını inşa eden bir toplumun, hukuk alanındaki ihtiyaçlarının da öncelikle bu kapsamda karşılanmaya çalışılması mantıken daha uygundur. Nitekim Mardin bu doğrultuda, uygulanacak kanunların en önemlisi olan "Mecelle"ye dikkat çekmiştir. Osmanlı Devleti'nde bir medenî kanun olarak çıkarılan Mecelle'nin kaynağı yabancı düzenlemeler değildir. Mecelle fıkıh esasları üzerine bina edilmiştir. Yazar bu bağlamda fıkıh hükümlerinin Avrupa medenî hukukuna dahi kısmen kaynak teşkil ettiğini ve hem o gün hem de sonrası için toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya fazlasıyla yeterli olduğunu beyan etmiştir. Bununla birlikte ticarî kanunlar, mahkeme teşkilâtı ve yargılama usulüne ilişkin düzenlemeler istisnai hükümleri teşkil etmektedir. Ebu'l-ulâ Mardin fıkıh hükümleri ile diğer istisnai düzenlemeler arasında bütün-parça ilişkisi kurmuş; bu bağlamda hukuk sisteminin özünü teşkil eden fıkıh hükümlerine nazaran diğer düzenlemelerin öğrenilmesinin daha kolay olduğuna dikkat çekmiştir. Yazara göre, kusursuz ticaret kanunları ve yargılama usulü düzenlemeleri yapıldığı takdirde, hukukçularımızın bunları uygulamada bir yabancından geri kalmayacakları inkâr edilemez bir gerçektir³³.

Aslında söz konusu başlıkta Ebu'l-ulâ Mardin'in dikkat çektiği temel husus, bir ülkenin hukuk sisteminde o sistemin özüne vâkıf hukukçuların daha işlevsel olacağıdır. Burada İslâm hukuku gibi inanç sistemi ile bağlantılı bir hukuk sisteminde, yabancı hâkimlerin yeterli olamayacağı öngörülmüştür. Özellikle devletin hukuk sisteminin temelini oluşturan İslâm hukuku gibi geniş bir alanın yanında, Batı hukukundan yararlanılarak tedvin edilen kanunların öğrenilmesi daha kolaydır. Bu kanunların uygulanması meselesinde ise öncelikle devletin kendi hukukçularına güvenilmesi gerekmektedir. Kanaatimizce bu husus tüm devletler bakımından önemlidir. Nitekim bir devletin yargılama ve hüküm verme alanında yararlanacağı kimseler, o toplumun içerisinde yetişmiş; toplumun diline, kültürüne, örf-âdetine hâkim kişiler olmalıdır. Dolayısıyla hukuk alanında bir ülkeye "yabancı" kimseler yerine, o ülkenin özüne, değerlerine vâkıf hukukçulardan yararlanılması daha uygundur.

³³ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 166.

3. Uygulanma İmkânının Bulunmaması / Kanunları Uygulamada Yabancı Hâkimlerin Yetersizliği

Ebu'l-ulâ Mardin'in önemli değerlendirmelerinden biri de resmî dile hâkimiyet mevzusudur. Çünkü esasen hukukta dile hâkimiyet oldukça önemlidir. Hem kanunların esaslarına vâkıf olabilmek, hem de davanın taraflarının iddia ve savunmalarını tam olarak anlayabilmek için resmî dilin çok iyi bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Nitekim yazar da bu konuyu iki yönden ele almış, ortaya çıkabilecek sıkıntılara işaret etmiştir. Yabancı bir hâkim ülkenin resmî dilini bilmiyorsa, tarafların iddia ve savunmalarını tercümanlar vasıtasıyla anlamaya çalışacaktır. Birçok zorluktan sonra kelimenin hakikatini, anlam kuvvetini takdir edemediklerinden, işin özüne nüfuz edemeden hüküm vermiş olacaktırlar. Bunun ne tür sıkıntılara yol açacağı açıktır. Resmi dili bilmeleri hâlinde ise, kanunlara vâkıf olabilme ihtimalleri olduğu gibi, sonradan görev itibariyle öğrenmeye çalışacak veya tercüme ve tedvin olunacak kanunları uygulayacaklardır³⁴.

Ebu'l-ulâ Mardin bu bağlamda kanunların yeniden tedvin edilmesi ihtiyacının bulunup bulunmadığını da değerlendirmiştir. Özellikle Mecelle kapsamında konuyu ele alan yazar, Mecelle'nin ihtiyaçları karşıladığı hususunu, yalnızca düşmanlık güden bir takım yazarların kabul etmediğini beyan etmiştir. Nitekim soyut ifadelerle bir kanunun, bir hükmün yetersiz olduğu veya adalete aykırı bulunduğu iddiası dinlenemez. Bunun ispat edilmesi gerekir. Mardin bu hususta yeniden tedvine ihtiyaç görmese de, ortak bir zeminde buluşmak için kaçınılmaz bir ihtiyaç doğması hâlinde, temel esaslara bağlı kalmak şartıyla yeni bir kanuna izin verilebileceğine işaret etmiştir. Fakat bu hâlde dahi vakıf ve arazi hukukuna ilişkin yürürlükte olan hükümler değiştirilemez. Nizâmiye mahkemelerinde görülen vakıflarla bağlantılı bir kısım davalarda mevcut hükümlerden asla vazgeçilmemesi gerekmektedir. Aksi hâlde adlî düzen tamamen bozulur. Yazar bu doğrultuda yabancı bir hâkimin yine fıkıh bilgisine sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre ilgili hâkim sadece tedvin edilen kanun hükümlerini değil, aynı zamanda İslâm devletinde geçerli olan fıkıh hükümlerini de uygulamaya mecburdur³⁵.

Ebu'l-ulâ Mardin, İslâm hukukuna dayalı kanunlar dışında diğer kanunlar bakımından ise tabii olarak en son düzenlemelerin dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Yazarın burada dikkat çektiği hususlardan biri de, tedvine konu olacak kanunların yabancı hâkimlerin memleketlerinin dışındaki

³⁴ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 166-167.

³⁵ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 167.

ülkelere ait olabilme ihtimalidir. Örneğin en son düzenlemeler, hâkim tayini için plânlanan Belçika, Hollanda, İsviçre gibi bağımsız ülkeler yerine, Japonya'daki gibi İtalya ve Almanya'daki kanunlardan yararlanılarak yapılabilir. Bu bakımından söz konusu hâkimler yine alışık olmadıkları, kendilerine yabancı olan kanunları uygulamak zorunda kalacaklardır³⁶.

Ebu'l-ulâ Mardin, yabancı hâkimlerin ülkedeki kanunlara vâkıf olup olmamalarına göre ayrı değerlendirmelerde bulunmuş, iki türlü de doğacak sıkıntılı sonuçlara işaret etmiştir. İlk olarak söz konusu hâkimlerin kanunları yeterince bilmemesi durumunda öğrenmeleri için bir zaman gerekecektir. Fakat yazara göre, bu hâkimler tam öğrenecekleri sırada atama süreleri dolacak ve görevlerine veda edeceklerdir. Bu noktada zarar gören yine devlet olacaktır. Kanunlara vâkıf olmaları hâlinde ise yazar, her istinaf mahkemesine gerekli şartları taşıyan yeterli sayıda yabancı hâkim bulunup bulunamayacağını sorgulamıştır. Bunun yanında yazar farklı bir hususa daha işaret etmiştir. Buna göre söz konusu hâkimler, başka bir devletin adlî gelişimi için, kendi mizaçlarına uygun olmayacak illerde -ne kadar yeterli maaş olursa olsun- ikamete rıza gösterecekler midir³⁷. Esasen bu değerlendirme oldukça önemlidir. Çünkü hâkimler toplumu aynalayabilen, o toplumun, bölgenin, kültürün özüne de kısmen vâkıf olan kimseler olmalıdır. Gerek olayların gerek kişi davranışlarının anlamlandırılmasında bunun büyük katkısı vardır. Çok kültürlü bir yapıda olan Osmanlı Devleti için bunun önemi tartışılmazdır.

Tüm bu sorunlar çözülse dahi Ebu'l-ulâ Mardin'in de belirttiği üzere, ülkede yazılı olmayan bazı hükümler bulunmaktadır. "Gedik usulü" buna örnektir. Yabancı hâkimler yine bu hususta acemilik göstereceklerdir. Yazar söz konusu bilgileri yabancılar yerine vatandaşlarımızın öğrenmeleri ve yabancı boyunduruğunun sona ermesi taleplerini dile getirmiş ve kanaatimizce bu noktada milliyetçi bir tavır sergilemiştir³⁸. Bu tavır aynı zamanda yıllardır kapitülasyon baskısı altında yaşayan bir devletin hukukçusu olarak gösterilmiş tabii ve realist bir yaklaşıma işaret etmektedir. Bu nedenle Mardin eleştirdiği hususlarda önce mantıki delilleri, ardından kendi görüş ve düşüncelerini ortaya koyma yolunu tercih etmiştir.

Kanaatimizce de Osmanlı hukukunun şer'î ve örfî hukuktan oluşan ikili yapısı düşünüldüğünde, yabancı bir hâkimin kısa sürede buradaki kurallara vâkıf olması ve uygulaması oldukça zor gözükmektedir. Sadece Batı'dan iktibas edilen kanunların uygulanması düşüncesi ise gerçekçi

³⁶ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 167.

³⁷ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 167.

³⁸ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 167.

olmayan bir yaklaşımdır. Çünkü kimi uyuşmazlıklarda aynı zamanda şer‘î hukuk bilgisi de gerekebilmektedir. Dolayısıyla hukukun bütünlüğünü muhafaza etmek önemlidir. Bu konuda nizâmiye mahkemeleri güzel bir örnek teşkil etmektedir. Devlet nizâmiye mahkemeleri ile şer‘iyye mahkemelerinin görev alanlarını ayıran birçok irade ortaya koysa da, konuyla ilgili uyuşmazlıklar devletin son yıllarına kadar devam etmiştir. Bir diğer deyişle, konu bakımından iç içe geçmiş çok sayıda uyuşmazlık olabilmekte, bunlarda şer‘î hukuk bilgisi gerekebilmektedir. Bu bakımdan yabancı hâkim tayini konusunda, bu kimselerin ülkedeki hukuku uygulamaya ehil olup olmadıkları başlıca sorunlardan biri olacaktır.

4. Toplumun Şeref, Haysiyet ve Millî Sevgisi İtibarıyla Başvurulamaz Olması

Ebu’l-ulâ Mardin, yabancı hâkim tayini konusunu millî değerlere aykırılık yönünden de değerlendirmiştir. Buna göre, bir toplumun kusursuz kanunlar yaptıktan sonra, bunları uygulama yeteneğini haiz olmadıklarını belirterek bir başka toplum fertlerini söz konusu kanunları uygulamak üzere davet etmesi düşünülemez. Nitekim tarihî olarak bakıldığında da daha önce böyle bir çağrı yapılmamıştır. Yazar bu hususta kısmen alaycı bir üslup kullanarak aslında durumun trajik olduğuna dikkat çekmiştir³⁹.

Bu durum aynı zamanda toplumun şeref ve haysiyeti ile bağdaşmaz görülmüştür. Ayrıca millî sevgi de bu yola başvurmayı engellemektedir. Ebu’l-ulâ Mardin’e göre, her ne kadar bir toplum kendi kanunlarını yabancı bilim insanlarına yaptırtabilse de bunları uygulamak üzere onları davet etmez. Nitekim Osmanlı toplumu da şeref ve haysiyetlerini muhafaza için gereken her türlü fedakârlığı daima göze almışlardır. Dolayısıyla Mardin’e göre, böyle bir zillet için başkalarına örnek olmaları düşünülemez⁴⁰. Kanaatimizce de geçmişten günümüze Türk millet tarihi düşünüldüğünde bağımsızlık ve millî değerlerin ne kadar ön plânda tutulduğu açıktır. Dolayısıyla bağımsızlık duygusu bu kadar güçlü olan, toplumsal şeref ve haysiyet konusuna bu kadar önem veren bir milletin buna aykırı bir tutum sergilemesi düşünülemez.

5. Yabancılar Verilen İmtiyazları Genişletmesi

Ebu’l-ulâ Mardin karma mahkemelerin kurulması ve yabancı hâkim tayini konusunu, temelde kapitülasyonların genişlemesi ve devletin kapitülasyon politikası bağlamında ele almıştır. Çünkü söz konusu mevzunun

³⁹ Ebu’l-ulâ Mardin, “Muhtelit Mahkemeler”, 167.

⁴⁰ Ebu’l-ulâ Mardin, “Muhtelit Mahkemeler”, 167.

sorun teşkil ettiği, devletin bağımsızlığını etkileyen ana kısım burasıdır. Bu bağlamda yazar konuyu tarihî açıdan değerlendirmiş, aslında devletin kapitülasyonlar bağlamında o zamana kadar hiçbir yabancı hâkim kabul etmediğini, ülkedeki karma ticaret meclisinin oluşumunun bâtil bir teâmüle dayandığını belirtmiştir. İlk zamanlar hukuk ve ceza davaları aynı mahkemede görülmekteydi. Ticaret işleri için ise itibar gören tâcirlerden oluşan meclisler bulunmaktaydı. Ülkedeki yabancılar hukuk işlerinin azlığından bahisle uyuşmazlıklarının bu meclislerde görülmesini talep ettiler. İlerleyen zamanlarda söz konusu meclislerde yabancı tâcirlerin bulunup karar verilmesini kolaylaştırmaları talebi ortaya çıktı. Yerli tâcirlerin ticârî kurallara hakkıyla vâkıf olmamalarından ötürü yabancıların hak kaybına uğramamaları düşüncesiyle, konsoloshâneler tarafından seçilen ikişer kişi yardım amacıyla meclise girdiler. Fakat karar verilmesini kolaylaştırma görevi, oy vermek suretiyle neticelendi. Bundan sonra da “teâmül” kelimesi dilden düşmeyen bir söz hâline geldi. Aslında burada ilmî anlamda bir teâmül oluşmuş değildi. Konuyla ilgili gidişat belirlenene kadar verilen bir izin söz konusuydu⁴¹.

Ebu'l-ulâ Mardin karma mahkemelerle ilgili değerlendirmelerinde Mısır uygulamasından da bahsetmiştir. O dönemde Mısır'da söz konusu mahkemelerin örnekleri mevcut idi. Fakat Mısır'daki karma mahkeme uygulaması Osmanlı'dan farklı olarak kapitülasyonlara dayanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nden önce Mısır'da yönetim hakkına sahip olanlar, yabancılar imtiyaz hususunda daha kapsamlı bir uygulama benimsemişlerdi. Öyle ki bağımsızlık hakkı ile bağdaştırılması mümkün olmayan bir şekilde konsoloslara yargılama hakkı tanınmıştı. Osmanlı döneminde de söz konusu imtiyazlar olduğu gibi kaldı. Mısır'da konsoloslar, vatandaş ile yabancılar arasındaki davaları (taşınmazlara ilişkin olanlar dâhil) görmeye yetkili kılındılar. Karma mahkemeler ise konsoloslardan bu yetkiyi alma, bir diğer deyişle daha az zararlı bir yolu tercih etme amacıyla ortaya çıktı⁴². Bu doğrultuda ilk derece ve istinaf mahkemelerine üçer tane olmak üzere, toplam altı Avrupalı hâkim “Mısır hâkimi” sıfatıyla yargılama görevine getirildi⁴³.

Ebu'l ulâ Mardin'in bu bahiste dikkat çektiği hususlardan biri, yabancı bir hâkimin bulunduğu mahkemenin aslında hiçbir zaman “millî” olarak

⁴¹ Ebu'l-ulâ Mardin, “Muhtelit Mahkemeler”, 167.

⁴² Mısır'da *mehâkim'ül-muhtelite* de denilen karma mahkemelerin gelişim süreci ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İkinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, 364-368; Ayhan Ceylan, “Osmanlı Döneminde Mısır'da Hukukî Modernleşme (XIX. Yüzyıl)”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, no. 5, (2008): 84-85, Erişim 25 Şubat 2025, [https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=osmanli-doneminde-misir%E2%80%99da-hukuk%C3%AE-modernlesme-\(xix.-yuzyil\)---ayhan-ceylan.pdf](https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=osmanli-doneminde-misir%E2%80%99da-hukuk%C3%AE-modernlesme-(xix.-yuzyil)---ayhan-ceylan.pdf).

⁴³ Ebu'l-ulâ Mardin, “Muhtelit Mahkemeler”, 168.

vasıflandırılmayacağıdır. Her ne kadar bu kimseler o devlet adına hareket etseler, “Osmanlı hâkimi” veya “Mısır hâkimi” olarak adlandırılırsalar da bu ibareler söz konusu mahkemelere millî bir şekil veremez. Bu nedenle de hiçbir zaman “karma” ibaresini taşımaktan kurtulamazlar⁴⁴.

Yazar’ın belirttiği üzere aslında karma mahkeme uygulamasının kapitülasyonların genişlemesi ile bir bağlantısı bulunmaktadır. Hatta burada daha çarpık bir ilişki söz konusudur. Çünkü devlet yabancı hâkim atamasıyla mahkeme teşkilâtını diğer devletler nazarında mükemmelleştirerek, bu devletlerin imtiyaz kaldırma vaatlerini gerçekleştirmesini bekleyecektir. Fakat Ebu’l-ulâ Mardin’in de işaret ettiği üzere burada bir bağımsızlık meselesi söz konusudur. Çünkü yargılama hakkı doğrudan devletin bağımsızlığı ile ilişkilidir. Böyle bir durumda yabancıların o zamana kadar elde etmeyi başaramadıkları bir imtiyazın, hoş görünmek amacıyla kendiliğinden verilmesi söz konusu olacaktır⁴⁵. İmtiyaz kaldırma vaatleri ise yazar tarafından aldatıcı bulunmuştur. Bu bağlamda devletin ileride karma mahkemeleri kaldırmak istemesi hâlinde daha büyük sıkıntılar yaşanacağına ve önceki imtiyazların yanında bir de karma mahkeme yükünün taşınacağına dikkat çekmiştir⁴⁶.

6. Yabancılar Verilen İmtiyazlar Konusunda Devletin Geçirdiği Tarihî Devirler Bakımından Son Dönemin İhtiyaçlarına Zıt Olması

Karma mahkemeler ve yabancı hâkim tayini konusunu çeşitli yönlerden değerlendiren Ebu’l-ulâ Mardin, son maddede kısaca Osmanlı Devleti’nin kapitülasyon tarihini incelemiştir. Yabancılar verilen imtiyazları beş devirde⁴⁷ ele alan yazar, ilk olarak devletin kuruluşundan Kanunî Sultan Süleyman’a kadarki dönemi değerlendirmiştir. Bu dönemde yabancılar imtiyaz verilmediği görülmektedir. Sadece İstanbul’un fethinden sonra birtakım zımnî izinler söz konusu olmuştur. İkinci devir, Kanunî Sultan Süleyman’dan Tanzimat’a kadar olan dönemdir. Bu devirde verilen imtiyazlar, hiçbir karşılık aranmaksızın “ihсан” kabilinden olan imtiyazlardır. Üçüncü devir, yabancı imtiyazlarına karşı harekete geçme dönemidir. Bu devirde imtiyaz verme fikrinden ziyade, imtiyazlarda sınırlamaya gitme yönünde bir eğilim söz konusudur. Ebu’l-ulâ Mardin bunun nedenini,

⁴⁴ Ebu’l-ulâ Mardin, “Muhtelit Mahkemeler”, 168.

⁴⁵ Ebu’l-ulâ Mardin, “Muhtelit Mahkemeler”, 168.

⁴⁶ Ebu’l-ulâ Mardin, “Muhtelit Mahkemeler”, 168.

⁴⁷ Doktrinde kapitülasyonlar genelde üç dönemde ele alınmakla birlikte, bunların başlangıç ve bitiş tarihleri arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Kapitülasyonların tarihi gelişimi için bkz. Konan, “Osmanlı Devletinde Yabancılar”, 10.

Tanzimat'ın ilanıyla yabancılara verilen imtiyazların zararlarının anlaşılması olarak göstermiştir. İmtiyazların aldığı şekil artık toplumu rahatsız eden ve devletin hukuk hâkimiyetini zedeleyen bir noktaya varmıştır. Bundan ötürü devlet söz konusu imtiyazlardan kurtulmaya istekli hale gelmiştir⁴⁸.

Dördüncü devir, yabancı imtiyazlarının kaldırılması esasının ortaya konulduğu, Paris Anlaşması'ndan Kanun-i Esâsî'nin ilanına kadar olan dönemdir. Ebu'l-ulâ Mardin'e göre, bu devrin başlangıcını teşkil eden Paris Anlaşması'nın yedinci maddesi, devletin Avrupa genel hukuk kurallarından istifade edeceğini göstermektedir. Devlet bu kuralın tabii neticelerini elde etmeye çalışsa da, diğer devletler bunu ilgili müesseselerin tamamlanmasına ertelemişlerdir. Bu anlaşmadan sonra yapılan ikinci ticaret anlaşmalarıyla, yabancılara verilen ticaret ve gemi seferlerine ilişkin imtiyaz hükümleri kaldırılmıştır. Böylelikle imtiyazların dörtte üçü sona ermiş, akabinde çıkarılan Tabiiyet Kanunu⁴⁹ ile de ülkedeki muafiyet suiistimalleri engellenmiştir⁵⁰. Beşinci devir, adliye teşkilâtının yapılandığı Kanun-i Esâsî devridir. Ebu'l-ulâ Mardin bu dönemde devletin çabasını dile getirmiş, devletler hukuku bağlamında kapitülasyonları kaldırma politikası izlendiğine değinmiştir. Yazarın kendisinin de yaşadığı bu son devir için ümidi, yabancılara verilen imtiyazların kalanının da kaldırılması ve devletin kendi hukuk sistemine mâlik olmasıdır. Ona göre bu devrin gerektirdiği şey, yabancılara hâkim sıfatıyla mahkemeye getirip görüşlerini almak değildir. Asıl olan tebaalarıyla birlikte mahkemede hazır bulunmak isteyen yabancı tercümanlara, reşid bir hükümetin âdil mahkemelerinde bulduklarını anlatarak hukukumuzu muhafaza etmektir. Mardin'e göre ülkedeki yazarlar da devletin bu bakış açısı çerçevesinde hareket etmeli ve yazılarıyla imtiyaz esaretinden kurtulma sebeplerini hazırlamaya çalışmalıdırlar⁵¹.

Esasen burada Ebu'l-ulâ Mardin kapitülasyonlarla başlayan sürecin artık sonuna gelindiğine ve yabancı hâkim tayini ile karma mahkemelerin kurulması hâlinde bunun devletin kapitülasyon politikasına zıt olacağına işaret etmiştir. Kanaatimizce de böyle bir uygulama devletin kapitülasyon politikasına tamamen zıttır. Nitekim karma mahkemelerin varlığı hâlinde devletin tam bağımsız bir şekilde hareket edemeyeceği açıktır. Devlet

⁴⁸ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 168-169.

⁴⁹ Tabiiyet hukuku ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kılınç, ed., *Osmanlı Hukukçuları Gözünden Tabiiyet Hukuku*, (Adalet Bakanlığı Yayınları, 2021); Cihan Osmanağaoglu, "Tanzimat Dönemi İtibariyle Osmanlı Tâbiyyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), 183; İrem Karakoç, *Hukuk Tarihinde Vatandaşlık-Yabancılık Statüsü*, (Yetkin Yayınları, 2012), 172.

⁵⁰ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 169.

⁵¹ Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", 169-170.

yönünden o dönemde ihtiyaç duyulan temel şey, yıllardır süren ve şiddeti giderek daha fazla hissedilen imtiyaz uygulamalarından vazgeçilmesidir. Ebu'l-ulâ Mardin de bu duruma dikkat çekmiş, konuyu yargı bağımsızlığı, hâkimlik mesleğinin esasları, toplumun yapısı ve ihtiyaçları ve devletin genel politikası gibi birçok açıdan hem milliyetçi bir tutumla hem de realist bir yaklaşımla değerlendirmiştir.

D. Genel Değerlendirme

Karma bir istinaf mahkemesi kurulması ve yabancı hâkim tayini hususunda Ebu'l-ulâ Mardin'in ortaya koyduğu görüşler kanaatimizce oldukça kıymetlidir. Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon buhranı altında verdiği yaşam mücadelesi, yargı alanında kimi zaman egemenlik zafiyeti ile sonuçlanmıştır. Bu doğrultuda yabancı hâkim tayini konusunda Mardin'in görüşlerine katılmamak elde değildir. Kanaatimizce yabancı hâkim tayini yargı bağımsızlığını ihlâl eden ve devletin egemenlik hakkını zedeleyen bir uygulamadır. Bir devlette ancak o milletin dilini, örf-âdetini, kültürünü, toplumsal zafiyetlerini bilen hukukçular işlevsel olabilir. Nitekim hâkimlik mesleği sadece bir takım kanunları uygulamaktan ibaret değildir. Bir hâkim hukukun uygulandığı toplumun diline, değerlerine, kültürüne, inancına vâkıf olmalıdır. Hem hukukî olayların hem de kişi davranışlarının anlamlandırılmasında bunun önemi büyüktür. Özellikle Osmanlı Devleti'nin çok milletli yapısı ve geniş coğrafyası düşünüldüğünde, yerli ve millî hukukçuların önemi daha da artmaktadır. Fakat Osmanlı'nın son dönemi incelendiğinde Batılılaşma furyasının kapitülasyonların etkisiyle geldiği şekil, ülkenin kendi hukukçularını geri plâna atma noktasına varan görüşleri ortaya çıkarmıştır. Nitekim Ebu'l-ulâ Mardin'in makalesi buna işaret eden önemli yazılardan biridir.

SONUÇ

Osmanlı vatandaşları ile yabancılar arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, gerek kapitülasyonların etkisi gerekse Avrupa ile ticari ilişkilerin yoğunlaşması sebebiyle 1800'lü yıllarda farklı bir noktaya taşınmıştır. Üyeleri arasında yabancıların da bulunduğu karma mahkemelerin oluşumunda, Avrupa ile ticarî ilişkilerin artması, şer'î hükümler dışında ticaret hayatında geçerli olan bir takım örf-âdetlerin giderek uygulama alanı bulması ve Osmanlı kadısının karma nitelikli uyuşmazlıklarda ticarî örf ve âdete yeterince hâkim olamaması etkili olmuştur. Önce ticaret hukuku alanında, Gümrük Emaneti'nde bir komisyon kurulmasıyla başlayan süreç, ticaret meclisleri ve ticaret mahkemesinin kurulmasıyla devam etmiştir.

Osmanlı son döneminin önemli hukukçularından Ebu'ul-ula Mardin, karma bir istinaf mahkemesi kurulması ve bağımsız devletlerden yabancı hâkim tayin edilmesi yönündeki görüşleri, “Muhtelit Mahkemeler” başlığı altında yazdığı bir makale ile eleştirmiştir. Mardin, mahkemelere yabancı hâkim tayinini doğrudan doğruya devletin bağımsızlık hakkı ile ilişkilendirmiştir. Nitekim kanunu uygulama hakkı olan *hakk-ı kaza* devletin bağımsızlık hakkının önemli kısımlarından biridir. Bu husus devletin egemenliğine aykırı, yargı erkinin kullanımı noktasında zafiyet oluşturan bir durumdur. Bu tarz bir uygulama bağımsızlık hakkını ihlâl edecektir. Nitekim yabancı hâkim tayini, devletin diğer kademelerine bir görevli ataması gibi değerlendirilemez. Ayrıca Mardin, karma bir istinaf mahkemesi oluşturulması yönündeki görüşün, kendisinin de dâhil olduğu memleketin hukuk mezunlarınca doğru bulunmadığını belirtmiştir. Konunun devletler hukuku ve kapitülasyonlar bağlamında ele alınması gerektiğini belirterek görüşlerini altı madde halinde sıralamıştır. Mardin'e göre, devletin bağımsızlık hakkını ihlâl etmesi, toplumun ihtiyacı ile uyumsuz olması, uygulanma imkânının bulunmaması, toplumun şeref, haysiyet ve millî sevgisi itibarıyla başvurulamaz olması, yabancılara verilen imtiyazları genişletmesi, yabancılara verilen imtiyazlar konusunda devletin geçirdiği tarihî devirler bakımından son dönemin ihtiyaçlarına zıt olması nedenleriyle karma bir istinaf mahkemesi kurulması uygun değildir. Nitekim karma mahkemelerin kurulması devletin kapitülasyon politikasına zıttır. Öyle ki ileride karma mahkemelerin kaldırılmak istenmesi hâlinde daha büyük sıkıntılar yaşanacak ve devlet önceki imtiyazların yanında bir de karma mahkeme yükünü taşımak zorunda kalacaktır.

Ebu'l-ulâ Mardin'in dikkat çektiği hususlardan biri de bir ülkenin hukuk sisteminde o sistemin özüne vâkıf hukukçuların daha işlevsel olacağıdır. Ayrıca atanacak hâkimlerin resmî dile hâkim olmaları gerekmektedir. Çünkü kanunların esasına vâkıf olabilmek ve tarafların iddia ve savunmalarını hakkıyla anlayabilmek için resmî dilin çok iyi bilinmesi şarttır. Bunun yanında yabancı hâkimin bulunduğu bir mahkeme, hiçbir zaman “millî” olarak nitelendirilemeyecektir. Bu anlamda hukukun ve hukukçunun yerliliği ve milliliğinin savunulduğu söylenebilir.

Muhtelit Mahkemeler⁵²

İkdam'ın birinci sahifesinin baş sütunlarını tezyin eden fâzıl kalem bizim için yabancı değildir. Evvel ve âhir güzide beyanının meshûrüyuz. Vekayi-i meşhûre-i tarihiyenin birçok safahatını zengin ifâdât ile tasvir eden, Avrupa'nın Afrika'nın rabîta-i İslâmiye dolayısıyla alakadar olduğumuz müdün ve emsarından bize kıymetdâr tuhfeler gönderen, Endülüs tahassüsâtıyla o mazlum kardaşlarımızın yâd-ı hazîni e'f'ide-i ümmette payidar eyleyen bu sevimli kalem daima ma'rif kalacaktır. Sabahü'l-hayr-ı hürriyetten biri ise âsâr-ı bediasını her gün görmek, okumakla karîrû'l-ayn, bahtiyar oluyoruz. Birçok tetkikât ve tettebbuâtın mahsulü addolunan bu eserlerin muhtevi olduğu nazariyelere lâyük olduğu ehemmiyet verildiğinden dolayıdır ki tesirâtı bir günlük şu'na inhisar eden bendler idâdına idhaline kadar şinâsan-ı evlâd-ı vatan razı olmuyor her satırı tetkik her bahsi ta'mik olunuyor ufak zelleler bile bu hâme-i bedâyi' nüvis için çok görülüyor. İşte İkdâm'ın 28 Ramazan sene 1326 tarihli nüshasında (İhtilâfât-ı Hâzıra) bendinde dermeyan olunan mahkemelerimize ecnebi hâkim tayini fikri de bu kabilden bir zelledir. Hukuk mesleği müntemileri bu nazariyeye itiraz ile beraber şu zelleli şayan-ı esef buluyorlar. Arzu ediyorlar ki hukuk-ı istiklâliyemizi muhill olan beyânât-ı vâkıa yalnız nakl ile iktifa olunmamalı. Hak ve mantika olan muhâlefeti teşrih edilmeliydi. Arkadaşlarımızdan bu yolda birçok varakalar alıyoruz. Binâberîn Kavaid-i Münâzara Dairesi'nde bu meselenin halli lüzumunu zaruri addediyoruz. Ümit ederiz ki münâzır-ı muhteremimiz hüsn-i niyetimizi takdir eder ve hatta aynı maksad-ı muazzeze hizmet edildiğinden dolayı da muâvenet-i mahsusalarına nâiliyetle bahtiyarlığımızın tezâyidine müsaade buyururlar.

Bend-i mezkûrda ihtilâfât-ı hâzıra teşrih ve telhis olunduktan sonra imtiyâzât-ı ecnebiyenin külliyyen bertaraf edilmesi meselesine ait olmak üzere de aynen şu mütalaat görülüyor "Mevâd-ı hukukiyeye gelince: bu mebhasda uhûd-ı atîka ile tayin eden usûl-i hâzıra tarafeyn için mütesaviyen adle münâfidir. Bazı müelliflere göre şayet hükümet-i Osmâniye mükemmel bir mahkeme-i istinaf-ı hukuk teşkil eyler, ale'l-husus bu mahkemeye de kısmen Belçika, İsviçre, Hollanda gibi bî- taraf devletlerden azâ tayin ederse düvel-i muazzama için bu fasla müteallik imtiyâzât-ı ecnebiyeyi ilga eylemek zarurîdir" Şu ibarenin birinci fıkrasıyla yaldızlanmak istenilen mülâhaza-i vâkıa yine imtiyâzât-ı ecnebiyeyi vikâye suretiyle neticeleniyor. Devr-i istibdâdda bile tasavvurundan tedehhüş olunan şu hâkimiyet-i ecnebiye

⁵² Ebu'l-ulâ Mardin, "Muhtelit Mahkemeler", *Sırât-ı Müstakîm*, no. 11, (10 Şevval 326/23 Teşrin-i evvel 324): 165-170.

kaziyesi devr-i hürriyette nasıl cây-ı kabul bulabilir? Buna aklımız ermez. Yalnız farz-ı mahal suretiyle böyle bir fikrin tatbikatına kalkışılrsa teşkilât ne yolda icra olunacak? Beyanâtı naklolunan müelliflerin maksadı pek müphem bir tarzda ifade olunmuştur. Muhtelit bir istinaf hukuk mahkemesi teşkil olunsun deniliyor. Acaba bununla Teşkilât-ı Mehâkim Nizamnâmesi'nin tayin eylediği mehâkim-i istinâfiyenin kâffesi mi bu suretle teşkil etsin? Yoksa ecnebler için mine'l kadim gâye-i emel olan muhtelit Birinci Meclis-i Ticaret'in fevkinde bu meclisin mukarreratını istinafen tetkik etmek üzere şu suretle muhtelit bir istinaf mahkemesi teşkil etsin, bu şıklardan hangisi kast olunuyor? Bugün kanunen muayyen mevadda livalardaki mehâkim-i ibtidâiye de istinafen teşkil edegelmekte olduğundan lisân-ı resmîye vâkıf, ahkâm-ı kanunîyemizi ârif bu kadar ecnebi hâkim bulabilecek miyiz? Belçikalı, Hollandalı, İsviçreli mösyöler gidip bi'l farz Hakkâri, Dersim livalarında ifay-ı vazife edecekler mi? Bu cihetlerdeki istihâleyi pek iyi takdir eden o muhterem müelliflerin ne demek istediklerini ra'na anlıyoruz. Bu temenniyâtın ibtina ettiği esaslar bizce malumdur. Uhûd-ı kadîmenin pek haksız surette tefsiri neticesi olarak mehâkim-i hukukîyemizde bin kuruştan yukarı tebaa ile mümtaz ecnebler arasında tahaddüs eden dava tetkik olunamıyor. Dersaadet'te muhtelit birinci Meclis-i Ticaret'te bu kabil dava hall ü fasl olunuyor. Taşrada da mehâkim-i ticariyenin ve bulunmadığı hâlde mehâkim-i hukukîyenin muhteliten teşkili müddeiyatından tevellüd eden münâzaat ile beraber bu mahkemelerden verilen mukarrerât Birinci Meclis-i Ticaret'te istinafen tetkik ettiriliyor. İşte hâl-i hazır bu merkezdedir. Anlaşılan imtiyaza nâil ecnebi dostlarımız fimâ-ba'dda yine bu ciheti esas ittihaz ederek kendilerine müteallık bervechi meşruh tahaddüs edecek davanın kemakân Birinci Meclis-i Ticaret'te görülmesini istiyorlar. Şu kadar ki bu meclisin mukarreratı kâbil-i istinaf ve temyiz olmadığından güya Osmanlı hâkimlerinin iğfâlatıyla ecnebi hâkimlerin aldanabilmesi ihtimaline ve iade-i muhâkeme esbâbının mahdudiyetine karşı telafi-i mâfât çaresi arıyorlar. Mehâkim-i istinafiyemizde işi tetkik ettirmeyi muvâfık görmezler. Zira teşkilât icabınca orada ecnebi aza yoktur- Zaten Birinci Meclis-i Ticarete de ecnebi azalar hiçbir hak ve ahde müstenid olmaksızın dâhil olmuşlardır- Şu hâlde çare bu istinaf mahkemesini muhteliten teşkil ettirmek esbâbını i' dâd ve tehyedir. İşte dostlarımız bu müşa'şa emele doğru koşuyorlar. Rumeli vilâyetlerinde ıslahat-ı adliye meselesi mevzubahis olunca hemen paçaları sıvayarak evvel-be-evvel bu cihete nazar-ı dikkati davet ettiler. Adliye Nezâreti'nce kavânin tadil ve ıslahı hakkında komisyonlar teşkil ettiğini istihbar edince bazı zevât vasıtasıyla bu tarzda ıslahat lâyhaları verdiler. İmtiyâzât-ı ecnebiyeyi külliyyen ref'in devlet-i aliyyenin hâdisât-ı ahyara da hedef olduğu haksızlıklar için bir taviz teşkil edip etmeyeceğinin beyne'l-düvel tetkiki sırasında memleketin

hizmetine vatanın menâfiine hasır mevcudiyet eden güzide kalemlerimize velev ki nakl suretiyle olsun böyle makaleler yazdıracak mütâlaatı câ-becâ mevzubahis etmekle tasavvurları için tevattualar vücuda getirdiler. Düşünmüyorlar ki bu tarz doğrudan doğruya devletimizin hakk-ı istiklalini muhilldir. Ecnebi hâkim tayini hiçbir zaman umûr-ı maliyeyi tanzim için ecnebi bir müşâvir, nâfia ve posta ve zâbıtâ işleri için birer muavin, bahriye için bir amiral tayin ve istihdamına benzemez. Bunlarla kıyas olunamaz. Zira kıyas-ı mea'l fârik olur.

Bunlar nihayet birer ecîrdir. Fakat hâkimin mahiyeti böyle midir? İnsaf olsun ta'dâd olunan devâire gelecek olan zevât temin-i intizam için lâyhalar tanzim ederler. Âmir icraların heyet-i istişaresi i'dadına dâhil olurlar. Verecekleri re'yin ümmet üzerinde tesiri yoktur. Âmir icra re'yelerini tasvip eder ve Meclis-i Umûmî'nin tasdikine iktiran eyler ise icra olunur. Aksi takdirde nakş-ı ber-âb olur. Hâlbuki hâkimlerin verecekleri hükümler katiyet iktisab edince lâzım'ul infazdır. Namus ve nüfuz-ı mehâkimi vikaye için mevâd-ı hukukiyede çok kere devlet haksız hükümleri infaz mecburiyetinde kalmıştır, hâkim ne Meclis-i Umûmî'nin ve ne de hükümdarın taht-ı tesirindedir. Telkinat-ı vicdaniyesi kendisinin rehberidir. Demek oluyor ki hâkimler ile ta'dâd olunan memurlar arasında gerek mahiyeten ve gerek tesirât ve netâic itibariyle farklar vardır. Ama denilecek ki istinaf mahkemelerinin fevkinde Mahkeme-i Temyiz vardır ki serd olunan nazariyeye göre ecnebi azâlar yalnız istinafa maksûr kalacağından mahâzir-i melhûza temyizın hatîfat-ı vâkıyayı ıslahıyla bertaraf olur. Fakat alakadarlar her davayı temyiz ederler mi? Şürût-ı temyiziye tarifât-ı kanuniye vechle ifaya muvaffak olurlar mı? Bugün temyiz-i hukuk ve temyiz-i istid'a dairelerinin kuyudâtına müracaat olunsun görülecektir ki temyiz olunan davaların kısm-ı a'zamı mürûr-ı müddetten, şürût-ı temyiziye hakkıyla adem-i vukûftan devâir müşârinileyhânın ta'yîr-i mahsusı vechle noksanı-ı şerâitten dolayı reddolunuyor. Vakıa buna karşı da bir cevap bulunabilir. Cehl; lâ kaydi mazeret değildir denir. Doğru. Tatbikatta mazeret olamaz. Fakat kanunu tesiste, yapılacak teşkilâtta buralarını nazara almak icabât-ı muaddelindendir. Mamafih bu ahidât hep teferruata taalluk eder. Asıl bu re'yi hukuk-ı düvel ve uhûd-ı atîka nokta-i nazarlarından tetkik etmeliyiz. Bizce yani memleketimizin hukuk mezunlarınca fikra-i mezkûrenin bâhis bulunduğu fikir ve nazariye doğru değildir. Müddeâmızı isbat edecek delillerimizin bir kısmı şunlardır:

1- *Devletin hakk-ı istiklâlini muhilldir.* Zira kanunu tatbik etmek hakkı ki ona hakk-ı kaza ıtlak ediyoruz. Hakk-ı istiklâl-i dâhilinin aksâm-ı mühimmesindedir. Bu hak her ne suretle olursa olsun ihlal olunur ise hakk-ı

istiklâl de haleldar olmuş demektir. Devlet hasâis-i mümtazesini teşkil eden bu hak ve vazifeye kendi tâbiyetinde bulunanlarla bir şekl-i maddiyet verebilir, bu muazzez hakkı velev ki bir müddetçik olsun âğuş-ı ecânibe tevdi edemez. Vâkıa devletlerin bu hakkı bazı tahdîdata uğramıştır. Hukuk-ı düvelin bâhis bulunduğu hariç ez-memleket imtiyâzâtı, bazı memleketlerde konsoloslara tanılan hakk-ı kaza bu hakkı tahdîd ediyor. Fakat bunlar hep hilâf-ı asldır. Berâ-yı zaruret tecviz olunmuştur. Zaruretler ise miktarlarınca takdir olunur, biz ise bu meselede böyle bir zaruret göremiyoruz. Ama denilecek ki bunların vereceği hükümler hükümet-i Osmâniye nâmına olacaktır. Biraz daha yaldızlayarak diyelim ki esnâ-yı muhâkemedede bu eşhâs-ı ecnebiye Osmanlı addolunacaklardır. Bu sözlerin manası derece-i kuvvet ve şümûlü müteaddid tecrübeler ile anlaşılmalıdır. Bu yaldızlı hapların terkibâtının ne uyuşturucu şeyler olduğu bi't-tecrübe sâbit olmuştur.

2- *İhtiyâc-ı ümmetle mütenâsib değildir.* Zira tatbik olunacak kanunların en mühimi hukuk-ı medeniyemizi ihtiva eden Mecelle'dir. Bu kanun-ı celîlin menâbii ise müdevvenât-ı ecnebiye değildir. Ahkâm-ı fıkhiyyedir. O ahkâm-ı fıkhiyye ki Avrupa hukuk-ı medenîsine de kısmen menba' olmuştur. Bugün ve ilâ maşallah ihtiyâcâtımızı temine bâliğan-mâ-belağ kifâyet eder. Ahkâm-ı istisnaiyeden olan kavanîn-i ticâriye ile teşkilât-ı mehâkim ve usûl-ı muhâkemeye taalluk eden nizâmât bunla nisbetle bir cüzdür. Yeniden öğrenmek lâzım gelirse elbette cüzü elde etmek küllü tedarikden esheldir. Mükemmel ticaret kanunları, usûl-ı muhâkemeler tedvin olunur ise hukuk-ı şinasanımızın emr-i tatbikte bir ecnebiden geri kalmayacakları inkâr kabul etmez hakâik-i müsellemedendir. Sâhib-i makale Ali Kemal Bey Efendi gibi muharrir siyasi yetiştiren muazzez vatanın ihtiyacını temin edecek hukukşinaslar yetiştirmiş olması neden kabul olunmasın?

3- *Kâbil-i tatbik değildir.* Zira gelecek olan bu ecnebiler ya lisan-ı resmîmizi bilirler veya bilmezler. Bilmedikleri halde tarafeyn müddeiyatını tercümanlar vasıtasıyla anlamaya çalışacaklar. Birçok tekellüfâtan sonra ruh-ı müdâfaata bi hakkın nüfuz edemeyerek -çünkü kelimâtın derece-i kuvvetini takdir edemezler- hüküm verecekler. Bunun mehâziri ise âşikârdır. Lisana vukufları halinde kanunlarımıza ya esasen vâkıf bulunacaklar veya bu vazifenin teveccühü üzerine öğrenmeye çalışacaklar veya serâpa tercüme ve tedvin olunacak kanunları tatbik edecekler. Evvela bu son ihtimâli tetkik edelim. Kanun-ı medenîmizin yeniden tedvinine lüzum var mıdır? Bugün Mecelle'mizin ihtiyâcâtımıza kifâyetini yalnız bazı garazkâr muharrirler kabul etmek istemiyor. Kavî-i mücerredle bir kanunun, bir hükmün adem-i kifâyeti münâfi-i ma'delet olması iddiası mesmu' olamaz. Ne cihetler hedef-i itiraz olur ise mevzu bahis edilmeli, itiraz olunan ahkâmın kavâid-i ma'delete

tevfuku isbat olunamaz ise o zaman hakları teslim olunmalı. Şu halde zannetmeyiz ki hukuk-ı medeniyemiz yeniden tedvin olunsun ama mümâşât için bir ihtiyâc-ı mübrem görülmesi halinde esaslarda tevâfuk itibariyle böyle yeni bir kanun tedvinine mesâğ gösterilse bile evkâf ve arazi hakkındaki ahkâm-ı mevzuamız tebdil olunamaz. Memleketimizde evkâfın aksâm-ı malûmesine müteferri' enva'-i dava tahaddüs eylemektedir ki bunlardan bir kısmı mehâkim-i nizâmiyede görülüyor. Bunlarda ahkâm-ı mevzuai hâzıradan katıyyen ayrılamayız. Büsbütün nizâm-ı adlî muhtel olur. İşte bütün bu mukaddemât isbat ediyor ki ecnebi hâkimler vatanımızda yalnız memleketlerince maruf olan kanunlar ile değil dâr'ül-islâmda mer'iyeti muktezi ahkâm-ı fıkhiyye ile de i'tâ-yı hüküm mecburiyetindedirler.

Kavânin-i sâireye gelince ıslah ve tadil olunacak kanunlar için tabiidir ki en son müdevvenât nazara alınacak müdevvenât-ı ahîreyi ise Belçika, Hollanda, İsviçre'de değil Japonlar gibi İtalya ve Almanya'da bulacağız demek ki gelecek zevât yine me'nûs oldukları kanunlar ile değil nev'an mâ yabancıları olan kanunlar ile âmil olacaklar şu halde bu hâkimleri tavsiye için bu cihet bir sebep-i müreccah teşkil etmese gerektir.

İkinci ihtimal olan kanunlarımıza adem-i vukuf halinde öğrenmeleri lâzım gelecek fevk'ul-beşer bir mahluk olmadıkları cihetle tabiidir ki teallüm için bir zaman sarf edecekler tam öğrenecekleri zaman da tayin olunacak müddet münkazi olacak râsime-i vedâi ifadan başka bir vazife kalmayacak bu alışverişte yine mağbûn olmak bedbahtlığı bize teveccüh edecek.

Bir de esasen vâkıf bulunmaları ihtimalini tetkik edelim. Yukarıda işaret ettiğimiz vechle teşkilât-ı cedîde ile livalardaki mehâkim-i ibtidâiyeden salahiyet-i istinâfiye nez' olunsa bile –ki hiç ümit etmiyoruz- vilâyet merâkizindeki mehâkim-i istinâfiye ibkâ olacağından her istinaf mahkemesine ikişer ve hatta birer aza olmak üzere şerâit-i matlûbeyi hâiz bu kadar ecnebi hâkim bulabilecek miyiz? Bulduk farz edelim. Bunları, memleketlerinden başka ecnebi hükümetlerin bile kavâninini elde etmek kadar harikalar gösteren bu zevât-ı mümtazeyi ilmî naz ve nâim ile me'lûf olacakları derkâr bulunduğu halde tâbii buldukları devletin gayrı bir hükümetin terakkiyât-ı adliyesini temin için hicri ve havası mizaçlarına tevâfuk etmeyecek olan vilâyât-ı baîdemizde ne kadar müstevfî maaş ile olursa olsun ikamet ettirmeğe irza edebilecek miyiz? Haydi bütün bu müşkülât iktihâm olunsun farz edelim. Memleketimizde mesela gedik usulü gibi ahkâm-ı gayr-ı mektûbe a'dâdına dâhil husûsat da var. Uzaktan memleketimizin hukuk-ı mektûbesini tetkik ederek öğrenen bu zevât bu kısımda yine acemilik göstermeyecekler midir? Ama sorarlar öğrenirler denecek. O halde ecnebiler öğreneceklerine

vatandaşlarımız öğrensiner de devr-i hürriyette olsun bizi ecnebi boyunduruğundan kurtarsınlar.

4- *Bu usul; kavmin izzet-i nefsi ve haysiyet ve hubb-i millîsi itibarıyla da gayr-ı kâbil-i tevessüldür.*

Çünkü tasavvur olunamaz ki bir kavim muntazam kanunlar tedvin ettirdikten sonra diğer kavme <Elimizde mükemmel kanunlarımız var. Kavmimizin de tabâyi' ve âdâtını temâyülât ve tahassüsâtını biliriz. Şu kadar ki bu mükemmel âlât ile beraber tatbik meziyet ve kabiliyetini haiz değiliz. Her ne kadar kanunlarımız sizin için yabancı olmakla beraber saydığımız ahvâlin câhili iseniz de muâvenât-ı insaniyetperveraneniz nim-i mütemeddin akvamı muhît bulunduğundan lütf-u insaniyetinize iltica eder ve canımız malımız, namusumuz hakkında gelip hükümler vermenizi istirham eyleriz> diye bir davette bulunsun tarihen böyle emsal hatır etmiyoruz. Bir kavim bir hükümet kanunlarını diğer bir kavmin ulemâsına yaptırır fakat tatbik için onları davet etmez. Osmanlılar ki izzet-i nefslerinin muhafazası için her zaman her türlü fedakârlığı göze almışlar, şeref ve haysiyet-i millîlerine taalluk edecek değil böyle celî ve aleni bir taarruz hatta şaibesini bile kanlarıyla temizlemeyi kendilerine bir düstur-ı lâ-yetegayyer ittihaz etmişler iken ihtimal verilebilir mi ki böyle bir zillet için âhere misâl olsunlar.

5- *İmtiyâzât-ı ecnebiyeyi tevsi müeddidir.* Devlet şimdiye kadar ahden hiçbir ecnebi hâkim kabul etmemiştir. Muhtelit birinci meclisin hali bâtil bir teâmülün tahakküme müstenid bir neticesidir. Vaktiyle şimdiki tensikât-ı adliye yoktu. Hukuk ve ceza deâvisi bir mahkemede görülürdü. Ticaret işleri için de her yerde tüccarın muteber kısmından mürekkeb meclisler vardı. Ecnebiler hukuk işlerinin dahi killetinden bahisle bu meclislerde hall ü fasl olunmasını istirham ettiler. Muvafakat olundu. Fakat dostlarımız bu kadarla iktifa ederler mi ya! Bu meclislerde ecnebi tâcirler de bulunsun, bulunsun da heyet-i hükmiyenin vazifesini teshîl etsin dediler ve yerli tâcirlerimizin bu yoldaki kavâide lâyıkiyla adem-i vukûfları belki ecnebilerin ziya-ı hukukunu müeddi olur mülâhazasıyla konsoloshâneler cânibinden müntehab ikişer zât berâ-yı muâvenet meclise devama başladılar. Vazife-i teshîliye re'y vermek suretiyle neticelendi. Artık teâmül sözü ağızlarda vird-i zebân oldu. Acaba ilmen kaideten bir teâmül hâsıl olmuş mu idi ne k...? tezkire-i sâmiyede bu tarz kabul olunmamış düvelince işin bir karara rabtına değin bu halin bir müsaadeden ibaret olduğu ilan edilmişti. Yani tabir-i âherle bu müzekkere teâmülü kat' etmişti. Fakat devr-i istibdâdda ecnebilere hakkı kabul ettirmek kabil miydi?

Şimdi bir de ecnebi hâkimlerin nasıl getirileceğini tetkik edilme misal delaletiyle anlıyoruz ki evvela biz ecnebi hâkimleri getireceğiz. Muharrir makalenin nakl eylediği fıkra da bunu gösteriyor. Teşkilâtımızın mükemmeliyetini bu zevâtın mehâkimimizde mevcudiyetiyle isbat edeceğiz. Düvel-i mütehabbe-i mümtaze de bir müddet-i muayyene mürurundan sonra (bu fasla müteallik) – itiraz ettiğimiz fıkradaki bu kayd ne kadar mühim ve müzallemdir- imtiyâzâtı ref' edecekler. Demek ki bir va'de karşı hakk-ı istiklâlimizin bir kısm-ı mühimini bahşedeceğiz. Ecânibin şimdiye kadar istihâline muvaffak olamadıkları bir imtiyazı mücerred hoş görünmek emel-i ebleh-firîbânesiyle kendiliğimizden vereceğiz.

Bugün Mısır'da bu mahkemelerin birer numunesini görüyoruz. Vakıa oraca bu hal uhûd-ı kadîme icabatındandır. Zira Mısır'ın Osmanlılar'dan mukaddemki sahipleri ecnebilere imtiyaz bahş hususunu daha vâsi' bir mikyâsta tatbik etmişler, hakk-ı istiklâl ile gayr-ı kâbil-i telif tarzda konsoloslara hakk-ı kaza tanımışlardır. Osmanlılar'da hîn-i istilâda sathî bir tasdik ile iktifa ediyordular. Binâberîn imtiyazlar alâ-hâlihi kaldı ve nihayet Londra mukâvelesi ile o sahîf esaslar teyit etti. Konsoloslar orada tebaa ile ecnebler arasındaki davaları da tetkike salâhiyettardılar. Hatta emlâke müteallik deâviyi bile rüyet ederler. Sonra güya ehven-i şer' kabilinden olmak üzere konsoloslara ait bu hakk-ı kazânın muhteliten teşekkül edecek mehâkime devri kararlaştı. Mehâkim-i muhtelite vücut buldu. Üçü bidâyet ve üçü istinafa ait olmak üzere altı Avrupalı hâkim Mısır hâkimi sıfatıyla icrâ-yı kazâya başladılar.

Mısır fermanında Avrupalıların ikametine ve ahâli ile muâmelâtına dair Mısır hükümetinin mukâvele yapabileceği musarrah olduğundan ihtimâl ki bu mesele de o kabilden addolundu da böyle bir mukâvele akdi hükümet-i mahalliyece sâlâhiyet dâhilinde görüldü. Bunların müddetleri beş senedir fakat daima tecdid ediliyor mevkileri; sâlâhiyetlerini tevsie hâdim oluyor. Mehâkim-i ehliyye ise yevmen-fe-yevmen sükût etmektedir. İşte görülüyor ki bunların Mısır hâkimi sıfatıyla hükmetmeleri bu mahkemeye bir şekl-i millî veremiyor. Ecneblerin tahakküm-i hod-pesendâneleri altında bîçare Mısırlılar inleyip duruyor. Artık ibret alalım da ecnebi hâkimlerden teşekkül edecek mehâkimi benimsemeyelim. Kelimât ile bu zevâtın mahiyetlerini ne kadar tecride çalışsak yine bunlar ecnebidir. Kendileriyle teşekkül edecek mahkemeler hiçbir zaman muhtelit vasfıyla vasıflanmaktan kurtulamaz. Müddet münkazi olsa bile bu mevâid-i arkubiyeye nihayet gelmez. İmzalarıyla müveşşah muâhedeleri bile haşin elleriyle yırtmakta cerî ayaklarıyla çiğnemekte perva göstermeyen, hak ve adalet düşünmeyen, bu gibi hissîyât ile yalnız zaîflerin mütehassis olacağını îmadan bir lahza hali

kalmayan, bize karşı daima müstehziyâne sırtan dostlarımız kim bilir o günlerde de hatır ve hayale gelmez ne bahaneler ile vaatlerini incâza lüzum görmeyecekler. Ve vaatlerine iğtiraren teşkil edeceğimiz mehâkim-i muhtelitenin ilgâsına kalkışacak olur isek müteazzimâne iddialarıyla Avrupa'nın teveccühüne kesb-i istihkak için fedakârlık lüzumundan, ve sabr u itidal büyük kavimlerin hasâis-i mümtazesesi olduğundan bahsedeceklerdir. Biz de bu mûnis ve müsekkin sözlerin tesiratıyla bedbahtlığımıza ağlayarak bütün imtiyazât-ı sabıkaya ilave olarak bir de mehâkim-i muhtelite yükünü arkamıza alıp akvâm-ı mütecâvire ile saha-i terakiyâtta müsabakaya çalışacağız!

Artık bir hayal için hakikat feda olunacak zamanlarda değiliz. Mademki Kanun-ı Esâsi'yi ilan ettik. Bütün etvâr ve harekâtımızda ciddiyet gösterdik. Hissiyâta mağlup kavimlerden olmadığımızı bilfiil ispat eyledik. O halde muazzam namuslu bir kavmin sözünden müessir bir kuvve-i teyidiye bir teminat olamaz. Ecnebilere zerre kadar hiss-i müsâvât, hiss-i insaniyet, hiss-i adalet var ise bilâ tereddüt – taviz namıyla değil- bu hakkımızı teslim etmeleri lazım gelir. Bizim namusumuza itimat etmiyorlar ise biz de onların sözlerine vaatlerine inanmakta mazuruz. Mehâkim-i istinafiyemize ecnebi hâkimleri kabul ederek imtiyazât-ı mevcûdeyi tevsi' edemeyiz ama haksızlıkta devam edeceklermiş ne yapalım etsinler.

6- İmtiyazât-ı ecnebiye nokta-i nazarından devletimizin geçirdiği edvâr-ı tarihiyeden devr-i ahirin mukteziyatına münafidir.

Zira tarihimizi bu cihetten tetkik ve tettebbu' eder isek beş devre müsadif oluruz. Birinci devir ki devlet-i Osmâniye'nin ibdita-yı teşekkülünden Sultan Süleyman Kanunî'nin zamanına kadar devam eder.

Devletin bu devirde ecnebilere imtiyaz verdiği görülmez. Şu kadar ki zımni bazı müsaadelere iğmâz-ı ayn etmiş olduğu anlaşılır. Mesela Fatih Hazretleri İstanbul'a girdiklerinde sadakat gösteren Cenovalıların müessis idarelerini resmen tanımamakla beraber kendi hallerinde oturmalarına müsaade buyurmuşlar ve ma'hûd Bizans mukâvelelerini hükümden ıskât etmişlerdi. Fakat bazı husûsatta imtiyazâtın fiilen devamına mesela bir dava zuhûrunda konsolosların beraber bulunmasına ilişilmemişti. Vâkıa Sultan Selim Hazretleri Mısır'ı fetihlerinde oradaki imtiyazâtı tasdik buyurdular. Trablusgarp ve Tunus'un işgâlinde de hâl-i mevcut ibkâ edildi. Fakat bunların hiçbirisi imtiyaz i'tâsı şekil ve tarzında olmadığı için bu devri imtiyaz devri olarak addedemeyiz.

İkinci devir ki Süleyman Kanunî'nin zaman-ı saltanatından Tanzimat-ı hayriyeye kadar devam eder. İşte imtiyaz devri bu devirdir. Devletimiz etraf

ve eknâfa avâtıf-ı imtiyaziyede bulunmak fikr-i semiyehânesini takip eylemektedir. Hiçbir mukâbile aranmaksızın ihsan kabilinden olarak verilmeye başlanılan bu imtiyazât; devrin sonlarına doğru azm mağlubiyetlerimizin birer âbide-i hacâleti olmak şeklini gösterir. Hemen her fırsattan istifade ile ilticâsından bahsettiğimiz Fransa kralı Birinci Fransuva teveccüh-i hümâyunu kazanarak vatanımız hesabına 934 tarihli fermanı ahze muvaffak olmuştur ki hükümdarın zaman-ı hükümetiyle mukayyed olan şu ahd muhteviyat-ı muzırrası itibarıyla mukaddema Venediklilere verilen ferman şekil ve tarzında olmadığından ilk kapitülasyonu teşkil eylemektedir.

Selim-i Sâni Dokuzuncu Şar'la bunun ikincisini bahşediyor. Üçüncüsünü de Murad-ı Sâlis Üçüncü Henri'ye veriyor. Nihayet Napolyon'a verilen sekizinci kapitülasyon Fransız kavmine en ziyade mazhar-ı müsaade millet muamelesi temin ediyor. Bu lütuflar tabii yalnız Fransızlara ihsâr etmedi. İngiltere (1086 Hicrî) Avusturya mukaddes Roma İmparatorluğu namıyla (1130) Prusya (1171) Rusya (1188) Sicilyateyn ki bugün İtalya istifade ediyor. Danimarka, Flenk, İspanya, İsveç, cemâhir-i müttefika-i Amerika, Belçika, Meksika, Brezilya, Portekiz hükümetleri de muhtelif tarihlerde aldıkları fermanlar, akdettikleri ticaret muâhedeleriyle bu ziyâfet-i umûmiyeden nevâle-çîn oldular.

Üçüncü devir ki imtiyazât-ı ecnebiye aleyhinde teşebbüs devridir. Tanzimat-ı hayriyeden Paris muâhedesine kadar devam eder. Bu devirde devletin imtiyaz vermek fikri görülmüyor bilakis tahdîde mütemâyildir. İhtimal ki bu da Tanzimat-ı hayriyenin herkesin gözünü açmasından ecnebilere câ-becâ verilen imtiyazâtın mahzurları anlaşılmaya başlanmasından neşet etmektedir. İmtiyazâtın aldığı şekil artık ahâlinin hissiyâtına, devletin hukuk hâkimiyetine dokunuyor. Devlet bu kuyudâtan kurtulmaya hâhişger görülüyor. Ref'i ümit olunmasa bile tahdîdi mümkün olacağı teemmül olunuyordu. İşte bu ümniyedir ki Reşid Paşa merhûmun himmetiyle devleti yeni ticaret muâhedeleri akdine sevk etti ve bu muâhedât ile kapitülasyonların ticarete müteallik mevadd-ı müşevveşesi mahv ü izale edildi. Gümrük resminin kıymet-i resmiyye ile takdiri kabul olunarak tarifeler vücuda getirildi. Bu ilk adımı Kanlıca muâhedesini takip etti. Artık devlet nokta-i nazarını fâş ediyor. Ecnebilere imtiyaz vermek istemiyordu. Vakıa maruz kaldığı hücum-ı siyasîye karşı tâb-âver olamayarak bu muâhede ile Yunanlılara da biraz imtiyaz bahşetmiş ise de muâhedeği en ziyâde nâil-i müsaade millet muâmelesi esasına ibtina ettirmemiştir. Bu eser o zaman için mühim bir terakki-i fikir sayılır. Nitekim muâhedenin şeklen olsun mütekâbil olması dahi nazar-ı itinadan dûr tutulmamıştır.

Dördüncü devir ise imtiyazât-ı ecnebiyenin ref'i esasını vaz' etmektedir ki Paris muâhedesinden Kanun-i Esâsi'nin neşri ü ilanına kadar devam eder. Zira bu devrin mebdini teşkil eden muâhedenin yedinci maddesi devletin Avrupa hukuk-ı umûmiyesi kavâidinden müstefid olacağını gösteriyor. Şu halde ahvâl-i kadime-i mevcûde bir hâl-i istisnaiyi teşkil ediyor. Devlet vaz' olunan bu kâidenin netâyic-i tabiiyesini derhal istihsâle çalışmış ise de dostlarımız keyfiyeti müessesâtımızın ikmâline tâlik eylemişlerdi.

Bu muâhededen sonra ikinci ticaret muâhedeleri akdolundu. İmtiyazât-ı ecnebiyenin ticaret ve seyr-ü sefâine müteallik ahkâmı kaldırıldı. Bu sûretle imtiyazların dörtte üçü bitti. Bu sırada Tabiiyet Kanunu da neşrolunarak berat-ı mahmiyyet neticesi olarak verilen muafiyet suiistimallerine nihayet verildi.

Bu devrin mahsulü olan müstahdemin Mümtaze Nizamnâmesi de kavas ve tercümanların adet ve derecât-ı imtiyazı ve ailelerine sûret-i şümülû mesâilini bir esâs-ı sâlime rabt ve tahdid ve üçüncü tüccar hizmetindeki tebaanın dahi mevkiini tayin ederek birçok yolsuzlukları bertaraf etti. Konsolosların Gümrük Muafiyeti Nizamnâmesi, ecnebiilerin istimlâk-i emlâk edebilmelerinde vaz' olunan şart-ı mühim; devletçe imtiyazât-ı ecnebiyeyi ref' esasının ne derecelerde itina ile iltizam ve müdafaa olunduğunu bütün âlem nazarında isbat eyledi.

Hülâsa bu devir; imtiyazâtın ref'i hususunda pek muhteşem safahat irâe eder. Vâkıa nazar boncuğu kabilinden olarak bu devrin dahi çirkin bir safhası gösterilebilir. Evet itiraf edelim ki 1292 tarihinde İran hükümeti ile Erzurum'da akdettiğimiz muâhede kapitülasyon esasına müstenittir fakat devir için zâde-i mâder bahta olan bu ucubenin mevcudiyeti ne kadar şâyân-ı teessüf olursa olsun devletin bu devirde takip ettiği nokta-i nazarın kuvvetini tadil edemez.

Beşinci devir ise Kanun-i Esâsi devridir. Bu devirde teşkilât-ı adliye vücuda getirilmiştir. Paris muâhedesini âkidlerinin incâz-ı va'd etmeleri zamanı hulûl etmiştir. Devletimiz bu devirde bunun için daima çırpınıp duruyor, hala uğraşılıyor. Hür Osmanlıların ilk kabinesinin programında bu mesele layık olduğu mevki bulmuştur. Zaten Berlin muâhedesinin vücuda getirdiği hükûmât ile olan muâmelâtımızda hukuk-ı düvel esasını daima arıyorduk. Sırbistan ile olan münâsebâtımız hukuk-ı düvel kavaidine tamamıyla muvafıktır. Karadağ'ın mevki biraz farklı olmakla beraber yine hukuk-ı düvel kavâidiyle mehmâ-emken tevfik-i muâmeleye çalışılmaktadır. Vâkıa Romanyalılar konsolos muâhedesini akdolununcaya değin en ziyâde nâil-i müsaade millet muâmelesi göreceklere ise de tabii akdedeceğimiz muâhede nokta-i nazarımız muhafaza olunacaktır.

Devr-i istibdâdın son günlerinde Romanya ile konsolosluk muâhedesinin akdi kuvve-i karîbeye gelmiş ve mesmûâtımıza nazaran kapitülasyonlar esasına karîb bir muâhede akdiyle devletimizin asırlardan beri takip ettiği nokta-i nazarın zîr u zeber edilmesine ramak kalmış iken min-tarafillah Romanya mebusan meclisince; hazırlanan muâhede lâyihası daha istifadeli bir muâhede akdi garazıyla mazhar-ı tasvip olmamış ve rahmet-i celîle-i sübhâniye eseri olarak emellerine muvaffak olmadan Kanun-ı Esâsi ahkâmı ihya olunup bi-havle ve kerremehü teâlâ muhtemel endişeler tamamıyla zâil olmuştur.

Bu devr-i mes'adet inşallah imtiyazât-ı ecnebiyenin bekâyasını da silip süpürecek devletimizi kâffe-i hukukuna mâlik reşid hükümetler a'dâdına idhâl eyleyecektir. İşte bütün bu tafsilat ispat ediyor ki bu devrin mukteziyâtı öyle ecnebilere hâkim sıfatıyla mahkemelerimize getirerek re'ylerini almak değil tebaalarıyla beraber hâzır bulunmak dâiyesinde olan ecnebi tercümanlara reşid bir hükümetin âdil mahkemelerinde bulduklarını anlatarak hukukumuzu muhâfaza etmektir.

İmdi mevcudiyetleriyle, kemâl ve irfanlarıyla iftihar ettiğimiz âli-kadr muharrirlerimiz devletimizin bu nokta-i nazarını muhâfaza etmeli ve feyizli kalemlerini bir an evvel şu imtiyaz esaretinden kurtulmak esbâbını i'dâd ve tehyeye hasr eylemeli. O kalemler ki şimdiye kadar zaten hep bu yolda mücadelelere vakf-ı vücûd etmişler ve muazzez sevgili vatanın zulümât-ı ye's ile muhât olan ufuklarının envâr-ı hürriyetle müstenir olmasına gece ve gündüz çalışmışlardır.

Mardinizâde Ebu'l-ulâ

“Muhtelit Mahkemeler” Makale-i Hukukiyesine Fer⁵³

Muteber İkdâm'ın Sırât-ı Müstakîm'e taalluk etmek üzere “Cümlenin Maksûdu Bir-Amma Rivâyet Muhtelif” sernâmeli bendini lâyük olduğu ehemmiyet-i mahsûsa ile mütâlaa ettik. Geçen hafta (Muhtelit Mahkemeler) makalemizdeki bazı fikarâtın manâ-yı maksûddan başka makâsıdı dahi müştemil olduğu zannolunduğunu mezkûr makalenin tazammun etmediği hususâtın risâleye isnad edilmiş olmasından anladık.

Tekrar tekrar beyan edelim ki maksadımız hedef-i itiraz ittihaz olunan fıkranın muharrir-i âli-kadrini muâheze veya müdahale-i ecnebiye taraftarı

⁵³ Ebu'l-ulâ Mardin, “Muhtelit Mahkemeler” Makale-i Hukukiyesine Fer', *Sırât-ı Müstakîm*, no. 12, (17 Şevval 326/30 Teşrin-i evvel 324): 182.

olarak irâe değildir. Böyle zannetmek hakkımızda pek ağır bir itham olur. Muharrir-i muhteremin kalplerimizdeki mevkii bu gibi şevâibden müberradır. Cevaplarımız tamamıyla fikranın bâhis bulunduğu fikrin, nazariyenin kâillerine karşıdır. Nitekim makalemiz serâpâ bunu gösterir. Nâkillerin ise mesuliyetten masûniyeti zaten kavaid-i mer'iyeye icâbâtındandır.

Şu kadar ki muharrir-i fâzıl için ma'raz-ı hâcet olmak üzere telakkisi zarurî olan şu meselede, yani muhtelit bir istinaf mahkemesi teşkilini tervîc yolunda sükût buyurmamaları arzu olunuyordu. Nevâziş-i vatanperverâneleri dahi böyle bir temennide bulunmak için evlâd-ı vatan cüretbahş oluyordu. Binâberîn bu noktada ihtiyar buyrulan sükût şu muazzez emniyeyi haleldâr etti. Ve müşârünileyhce de arzu olunmayacak olan şu inkisâr-ı emeldir ki bize sükût-ı vâkii zelle suretiyle tevsif ettirdi. Son makalede ise muharrir-i fâzıl bu hususta tamamıyla efkârımıza iştirak etmekte olduklarını beyan ile re'y-i mezkûru sarahaten takbîh buyuruyorlar. Şu halde matlûb hâsıl olmuş demektir.

İsnâdât-ı mezkûreye yenici delilimizin son fıkrası bâdi oluyorsa tasrih edelim ki o cevap da yine müelliflere râcidir. Biz muharrir siyâsimizin mevcudiyetiyle onlara karşı ihticâcda bulunabiliriz. Çünkü pek yakından tanır ve memleketimizin t...?, t...? mesâbesinde telakki olunan bir gazetede her gün hakîmâne bentlerini tettebbu' ederek iktidarını teslim ederler. Şu teslim ise hukukşinaslarımız hakkında müellifin-i mezkûreye bir fikir icmâli verebilir itikadında bulunuyoruz.

Mardinizâde Ebu'l-ulâ

KAYNAKÇA

- Akipek, Ömer İlhan. “Ülke-Dışılık.” *AÜHFD* 24, no. 1 (1967): 27-38. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001357.
- Bozkurt, Gülnihâl. *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*. Türk Tarih Kurumu, 1996.
- Cemaleddin, Halil ve Hırand Asador. *Ecâ nibin Memâlik-i Osmâ niye’de Haiz Oldukları İmtiyâz-ı Adliye*. Hukuk Matbaası, 1331.
- Ceylan, Ayhan. “Osmanlı Döneminde Mısır’da Hukukî Modernleşme (XIX. Yüzyıl).” *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, no. 5, (2008): 65-86. Erişim 25 Şubat 2025. [https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=osmanli-doneminde-misir%E2%80%99da-hukuk%C3%AE-modernlesme-\(xix.-yuzyl\)--ayhan-ceylan.pdf](https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=osmanli-doneminde-misir%E2%80%99da-hukuk%C3%AE-modernlesme-(xix.-yuzyl)--ayhan-ceylan.pdf).
- Durhan, İbrahim. “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler.” *EÜHFD* XII, no. 3-4 (2008): 55-111. Erişim 25 Şubat 2025. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebyuhfd/issue/63089/958933>.
- Düstur 1, Matbaa-i Âmire, 1289.
- Düstur 1. Tertip 4, Matbaa-i Âmire, 1299.
- Ebu’l-ulâ Mardin. “‘Muhtelit Mahkemeler’ Makale-i Hukukiyesine Fer.’” *Sırât-ı Müstakîm*, no. 12, (17 Şevval 326/30 Teşrin-i evvel 324): 182.
- Ebu’l-ulâ Mardin. “Muhtelit Mahkemeler.” *Sırât-ı Müstakîm*, no. 11, (10 Şevval 326/23 Teşrin-i evvel 324): 165-170.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası*. Arı Sanat, 2017.
- Karakoç, İrem. *Hukuk Tarihinde Vatandaşlık-Yabancılık Statüsü*. Yetkin Yayınları, 2012.
- Karataş, Abdullah Vefa. *Tanzimat Dönemi Yargılama Hukukunda İstinaf*. Adalet Yayınevi, 2024.
- Kenanoğlu, Macit. *Ticaret Kanunnâmesi ve Mecelle Işığında Osmanlı Ticaret Hukuku*. Lotus, 2005.
- Kesikbaş, Ömer, A. Haluk Kurnaz ve Şeref İba, ed. *Osmanlı’dan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*. TBMM Basımevi, 2023.
- Kılınç, Ahmet, ed. *Osmanlı Hukukçuları Gözünden Tabiiyet Hukuku*. Adalet Bakanlığı Yayınları, 2021.

- Kılınç, Ahmet ve Harun Karakaya. “Batılı Devletlerin Karma Ticaret Mahkemelerinde Mecelle’nin Uygulanmasına Yönelik Eleştirilerinin Değerlendirilmesi.” *KHM* 2, no. 1 (2022): 59-89. Erişim 25 Şubat 2025. <https://dergipark.org.tr/pub/khm/issue/68662/1110694>.
- Konan, Belkıs. “Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu.” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Avrupa Tüccarı.” İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ed. Kollektif, 159-160. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Hayriye Tüccarı.” İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ed. Kollektif, 64-65. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998.
- Osmanağaoğlu, Cihan. “Tanzimat Dönemi İtibariyle Osmanlı Tâbiyyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi.” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Seçkin, Recai. “Ebululâ Mardin ve Eserleri(1880-1957).” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 13, no. 2 (1958): 180-189. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000361.
- Şimşek, Serdar Sezer. “Ebû'l-ulâ Mardin'in Türk Toplum Düşüncesindeki Yeri ve Önemi.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Ali Kemal (1867-1922).” İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ed. Kollektif, 405-408. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989.
- Yavuz, Cevdet. “Ebül'Ulâ Mardin (1881-1957).” İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ed. Kollektif, 363-364. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.

Yazar Beyanı / Author's Declaration**Mali Destek / Financial Support:**

Yazar(lar), bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayımlanması için herhangi bir finansal destek almadığını/alınmadığını beyan eder. / *The author(s) declare(s) that no financial support was received for the research, authorship, or publication of this study.*

Yazar Katkıları / Authors' Contributions:

Bu çalışma, yazar(lar) tarafından hazırlanmış olup, tüm yazar(lar) çalışmaya asli katkı sağlamış ve makalenin son halini onaylamıştır. / *This study was prepared by the author(s). All author(s) contributed substantially to the work and approved the final version of the manuscript.*

Çıkar Çatışması-Ortak Çıkar / Declaration of Conflict of Interest-Common Interest:

Yazar(lar) tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. / *No conflict of interest or common interest has been declared by the author(s).*

Etik Kurul Onayı / Ethics Committee Approval:

Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. / *This study does not require ethics committee approval or any special permission.*

Araştırma ve Yayın Etiği / Research and Publication Ethics:

Yazar(lar), çalışmanın tüm süreçlerinde derginin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu, makalenin özgün olduğunu ve intihal yapılmadığını, verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, suç unsuru veya hukuka aykırı yöntem kullanılmadığını, üçüncü kişilerin telif haklarının ihlal edilmediğini, karşılaşılabilecek etik ihlallerde derginin ve editör kurulunun sorumlu olmadığını, ayrıca bu çalışmanın başka bir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan eder. / *The author(s) declare(s) that they have complied with the journal's scientific, ethical, and citation principles throughout all stages of the study; that the manuscript is original and not plagiarized; that no falsification of data has been made; that no unlawful method or material has been used; that no third-party copyrights have been infringed; that the journal and its editorial board bear no responsibility for any potential ethical violations; and that this study has not been submitted to or evaluated in any other academic publication.*